

PROMOTIO DOCTORIS HONORIS CAUSA

PONTIFICIAE UNIVERSITATIS
CRACOVIENSIS
IOANNIS PAULI II

REVERENDISSIMUS PROFESSOR
STANISLAUS CZERWIK

CRACOVIAE, 11 IUNII, ANNO DOMINI 2013

PROMOTIO DOCTORIS HONORIS CAUSA

PONTIFICIAE UNIVERSITATIS
CRACOVIENSIS
IOANNIS PAULI II

REVERENDISSIMUS PROFESSOR
STANISLAUS CZERWIK

QUOD FELIX FAUSTUM FORTUNATUMQUE SIT
NOMINE ET AUSPICIIS

FRANCISCI PAPAE

SUMMI PONTIFICIS FELICITER REGNANTIS

NOS

STANISLAUS CARDINALIS DZIWIŚZ

PONTIFICIAE UNIVERSITATIS CRACOVIENSIS IOANNIS PAULI PP II MAGNUS CANCELLARIUS

ET

R.D. WLADISLAUS ZUZIAK

PONTIFICIAE UNIVERSITATIS CRACOVIENSIS IOANNIS PAULI PP II RECTOR MAGNIFICUS

ET

R.D. ADALBERTUS ZYZAK

PONTIFICIAE UNIVERSITATIS CRACOVIENSIS IOANNIS PAULI PP II FACULTATIS THEOLOGIAE DECANUS

ET

R.D. STEPHANUS KOPEREK

THEOLOGIAE DOCTOR ET PROFESSOR PROMOTOR RITE CONSTITUTUS

EX DECRETO

AMPLISSIMI EIUSDEM UNIVERSITATIS SENATUS

A DECANORUM PROFESSORUMQUE ORDINIBUS

CUNCTARUM QUINQUE FACULTATUM UNANIMITER PROBATO

IN

EXCELLENTISSIMUM AC REVERENDISSIMUM DOMINUM

STANISLAUM CZERWIK

PROFESSORUM THEOLOGIAE

QUI

OPERIBUS SUIS SUBTILISSIMIS OPTIME AD ECCLESIAE DOCTRINAM INVESTIGANDAM,
SED IMPRIMIS QUIDEM AD EXCOLENDAM ATQUE PROMOVENDAM IN POLONIA THEOLOGIAM LITURGIAE
UTI SCIENTIAE DISCIPLINAM MERITUS EST

QUI

ACTIVITATE SUA INDEFESSA IN CAMPO DIDACTICO MULTAS GENERATIONES THEOLOGORUM CLERICORUM
NEC NON LAICORUM, PRAESERTIM LITURGIAE PERITORUM CONFORMAVIT

QUI

MAXIME AD FORMATIONEM LITURGICAM IN CLERICATU ATQUE LAICATU
PENITUS COGNOSCENDAM ADDISCENDAMQUE PERTINUIT

QUI

PRIMUS AD LITURGIAM INTER POLONOS DOMI FORISQUE RENOVANDAM
IUXTA CONCILII VATICANI II DOCTRINAM, ETIAM MODO IN LINGUAM POLONICAM GRANDIA SCRIPTA,
AD LITURGIAM PERTINENTIA, VERTENDI PLURIMUM CONTULIT

QUI

ETIAM ATQUE ETIAM LABORIBUS MULTARUM THEOLOGICO-LITURGICARUM COMMISSIONUM ROMANARUM ET POLONICARUM
MEMBRUM AUT COOPERATOR MAXIMAE AUCTORITATIS
SOLLICITUDINEM ASSIDUAM AFFEREBAT FACULTATIS THEOLOGIAE

FACULTATIS THEOLOGIAE

PONTIFICIAE UNIVERSITATIS CRACOVIENSIS IOANNIS PAULI PP II

DOCTORIS HONORIS CAUSA

NOMEN ET TITULUM, IURA AC PRIVILEGIA HUIC TITULO ATTINENTIA CONTULIMUS

ET PRO VERITATIS HUIUS EVENTUS TESTIMONIO

HOC DIPLOMA SIGILLO NOSTRO MAIORE MUNITUM EDIDIMUS

ACTUM ET DATUM CRACOVIAE

DIE XI MENSIS IUNII ANNO DOMINI MMXIII

Kard. Stanisław Dziwisz

STANISLAUS CARDINALIS DZIWIŚZ
PONTIFICIAE UNIVERSITATIS CRACOVIENSIS
IOANNIS PAULI PP II
MAGNUS CANCELLARIUS

R. D. Władysław Zuziak

R.D. WLADISLAUS ZUZIAK
PONTIFICIAE UNIVERSITATIS CRACOVIENSIS
IOANNIS PAULI PP II
RECTOR MAGNIFICUS

R. D. Stephanus Koperek

R.D. STEPHANUS KOPEREK
THEOLOGIAE DOCTOR ET PROFESSOR
PROMOTOR RITE CONSTITUTUS

R. D. Adalbertus Zyzak

R.D. ADALBERTUS ZYZAK
PONTIFICIAE UNIVERSITATIS CRACOVIENSIS
IOANNIS PAULI PP II
FACULTATIS THEOLOGIAE DECANUS

REVERENDISSIMUS PROFESSOR
STANISLAUS CZERWIK
DOCTOR HONORIS CAUSA

PONTIFICIAE UNIVERSITATIS CRACOVIENSIS
IOANNIS PAULI II

ks. prof. dr hab. Stanisław Czerwik

Profesor nauk teologicznych, prałat Jego Świątobliwości, infulat, kanonik senior Kapituły Katedralnej w Kielcach. Autor ponad 200 publikacji naukowych o liturgii. Zaangażowany w wydawanie posoborowych ksiąg liturgicznych i dokumentów kościelnych. Nauczyciel kilku pokoleń studentów świeckich i kleryków.

data i miejsce urodzenia: 13 maja 1933, Łysakowa
święcenia kapłańskie: 15 czerwca 1957

wykształcenie: profesor teologii liturgii (1961 – doktorat, 1981 – habilitacja, 1999 – profesura)

Ważniejsze funkcje

- od 1963   wykładowca liturgiki w Wyższym Seminarium Duchownym w Kielcach
- 1967–1969   wykładowca liturgiki w Instytucie Liturgicznym w Krakowie
- 1969–1981   adiunkt na Wydziale Teologii Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie

- 1982–1994 rektor Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach
- 1984–1994 członek Komisji Episkopatu Polski ds. Seminariów Duchownych
- 1988–1989 przewodniczący Komisji Przygotowawczej ds. Liturgii II Polskiego Synodu Plenarnego
- od 1998 przewodniczący Diecezjalnego Duszpasterstwa Liturgicznego, Diecezjalnej Komisji ds. Liturgii oraz członek biura Stowarzyszenia Sekretarzy Europejskich ds. Liturgii.
- od 1994 konsultor Kongregacji Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów

UCHWAŁA NR 18/2013

SENATU
UNIwersYTETU PAPIESKIEGO
JANA PAWŁA II
W KRAKOWIE

z dnia 20 maja 2013
w sprawie

nadania godności doktora honoris causa

Wydziału Teologicznego

Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie

ks. prof. dr. hab. Stanisławowi Czerwikowi

W oparciu o art. 16 ustawy z dnia 27 lipca 2005 r. Prawo o szkolnictwie wyższym (Dz.U. z 2012 r., poz. 572 j.t.) oraz Statut Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie (pkt 20, 8) Senat UPJPII na wniosek Rady Wydziału Teologicznego, po uzyskaniu *nihil obstat* Kongregacji Edukacji Katolickiej z dnia 30 listopada 2012 r., a także po zapoznaniu się z pozytywnymi recenzjami ks. prof. dr. hab. Helmuta Sobeczki oraz ks. prof. dr. hab. Łukasza Kamykowskiego postanawia nadać ks. prof. dr. hab. Stanisławowi Czerwikowi godność doktora *honoris causa* Wydziału Teologicznego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, w szczególności za:

- wybitne osiągnięcia naukowe, w tym zwłaszcza za przyczynienie się do wprowadzenia do Polski dyscypliny naukowej teologii liturgii oraz jej upowszechnienia i rozwoju;

- wybitne zasługi, jakie położył na polu dydaktycznym jako wykładowca kilku pokoleń duchowieństwa i świeckich teologów, a zwłaszcza liturgistów;
- znaczącą rolę w pracy formacyjnej nad poprawnym i pogłębionym rozumieniem liturgii, podkreślanie potrzeby stałej formacji liturgicznej duchownych i wiernych świeckich;
- pionierskie wprowadzenie w Polsce i wśród Polonii odnowy liturgicznej w duchu Soboru Watykańskiego II, m.in. przez tłumaczenie ksiąg liturgicznych i dokumentów kościelnych;
- znaczący udział w pracach rzymskich i polskich komisji liturgicznych.

ks. dr hab. Władysław Zuziak, prof. UPJPII
rektor

Kraków, 20 maja 2013

ks. prof. dr hab. Łukasz Kamykowski
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

Recenzja

*dorobku naukowo-dydaktycznego
ks. prof. dr. hab. Stanisława Czerwika
na okoliczność nadania godności doktora honoris causa
przez Wydział Teologiczny
Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II
w Krakowie*

Po zapoznaniu się z dokumentacją przewodu stwierdzam, co następuje:

Całokształt dorobku naukowego

Dorobek naukowy ks. prof. dr. hab. Stanisława Czerwika jest przeobfity i różnorodny, a jednocześnie w sposób bardzo wyraźny przeniknięty jedną ideą wiodącą: wprowadzić Kościół w Polsce w pogłębioną świadomość liturgii odnowionej przez Sobór Watykański II. O ile arcybiskup Karol Wojtyła, dziś błogosławiony Jan Paweł II, we *Wstępie ogólnym* do pierwszego wydania dokumentów soborowych mówił o samoświadomości Kościoła, a zarazem jego uzdolnieniu do zbawczego dialogu z innymi jako o głównym,

duszpasterskim zadaniu Soboru¹, o tyle ks. Stanisław Czerwik, autor wprowadzenia do Konstytucji o liturgii świętej w owym zbiorze poświęcił całe swe naukowe i duszpasterskie życie wypełnieniu tego właśnie zadania w odniesieniu do liturgii Kościoła. Stanowi ona – według świadomości ojców Soboru – „szczyt, do którego zmierza cała działalność Kościoła, i źródło, z którego wypływa cała jego moc” (por. KL 10)². Oddanie zatem swych sił na służbę temu aspektowi rzeczywistości zbawczej, której „niejako sakramentem – znakiem i narzędziem” jest Kościół, powinno wzbudzać szacunek i zasługuje na szczególną uwagę.

Dorobek badawczy i informacyjny

Ks. Stanisław Czerwik (ur. 13 maja 1933 roku w Łysakowie koło Jędrzejowa w diecezji kieleckiej) wkrótce po święceniach prezbiteratu w 1957 roku został skierowany do Rzymu na dalsze studia, które zbiegły się w czasie z Soborem Watykańskim II oraz powstaniem i rozwojem, w ramach Papieskiego Ateneum im. św. Anzelma, Instytutu Liturgicznego, gdzie powstała możliwość specjalizacji w zakresie liturgiki. To właśnie wtedy

---

¹ Por. Karol Wojtyła, *Wstęp ogólny*, [w:] Sobór Watykański II, *Konstytucje, dekryty, deklaracje. Tekst łacińsko-polski*, Poznań 1967, s. 14.

² Tamże, s. 46–47.

ukszałtowała się osobowość badawcza i pasja życiowa kandydata do doktoratu *honoris causa*, której pierwszy dojrzały owoc stanowiła dysertacja doktorska *Homilia paschalis apud Patres usque ad saeculum quintum*. Kiedy zatem po jej obronie (1961) i uzyskaniu stopnia doktora teologii oraz specjalizacji w zakresie liturgiki wrócił do Polski w roku ogłoszenia przez Sobór Konstytucji o liturgii świętej (1963), stał się zaraz właściwą osobą do zgłębiania, propagowania i wyjaśniania nowego spojrzenia na miejsce liturgii w życiu Kościoła oraz sens zmian zapoczątkowanych przez ten fundamentalny dokument. W tym też kierunku rozwijała się przez następne pięćdziesiąt lat jego praca badawcza, translatorsko-edytorska i popularyzacyjna.

Wśród zagadnień poruszanych przez niego w tym czasie można wyróżnić kilka obszarów ściśle ze sobą powiązanych. Leżące u podstaw zainteresowanie istotą (pojęciem) liturgii i objaśniającej ją teologii liturgii konkretny wyraz znajduje przede wszystkim w studiach poświęconych Eucharystii, w jej związku z misterium Jezusa Chrystusa, którego różne aspekty naświetla i aktualizuje rok liturgiczny. W szczególny sposób teologię zbawczego misterium Kościół rozwija w okresowych prefacjach, których zbiór w wyniku reform posoborowych znacznie się poszerzył. Monografia *Prefacje o misteriach Chrystusa w Mszałe rzymskim Pawła VI* stała się podstawą przewodu habilitacyjnego Laureata, przeprowadzonego w Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie (1984). Obok sakramentu ołtarza ks. Czerwik objaśnia, w świetle

odnowionych obrzędów, wszystkie pozostałe sakramenty Kościoła, wiele uwagi poświęcając sakramentom inicjacji, zwłaszcza chrztowi (w tym obrzędowi inicjacji dorosłych) oraz sakramentowi święceń. Sam jest tłumaczem i redaktorem polskiej wersji II wydania *Pontyfikatu rzymskiego* (1999). W swoich studiach i artykułach cierpliwie i uparcie uczy, na czym polega (i na czym nie polega) aktywne uczestnictwo w liturgii – tak z perspektywy celebrycy, jak i całego zgromadzenia. Tłumaczy sens i miejsce homilii w liturgii, objaśnia kolejne dokumenty kościelne, towarzyszące procesowi reformy liturgicznej, wprowadza w księgi odnawiające (także pozasakramentalne) obrzędy liturgiczne, będąc tłumaczem i redaktorem ksiąg: *Obrzędy błogosławieństw dostosowane do zwyczajów diecezji polskich* (1994) oraz *Egzorcyzmy i inne modlitwy błagalne* (2002), a także próśb (*preces*) wprowadzonych w odnowionej wersji do Liturgii godzin.

Praca dydaktyczna i organizacyjna

Prace badawcze księdza profesora i ich tematyka odzwierciedlają w znacznej mierze funkcje powierzone mu przez władze kościelne oraz jego zaangażowanie w pracę dydaktyczną i wychowawczą. Od powrotu z Rzymu w 1963 roku jest wykładowcą w Wyższym Seminarium Duchownym w Kielcach. W latach 1966–1969 wykładał w powołanym przez abp. Wojtyłę Studium (potem Instytucie) Liturgicznym, pomagając budować jego początki.

W latach 1969–1981 był adiunktem i wykładowcą liturgiki na Wydziale Teologicznym Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie. W 1982 roku powierzono mu stanowisko rektora Wyższego Seminarium w Kielcach, którą to funkcję pełnił przez 12 lat, będąc równolegle członkiem Komisji Episkopatu Polski do spraw Seminariorów. Od 1979 roku był członkiem, a potem konsultorem Komisji Episkopatu Polski do spraw Liturgii. Jako profesor i rektor seminarium kieleckiego nawiązał ścisłą współpracę z Papieską Akademią Teologiczną w Krakowie, stając się – po habilitacji – członkiem Rady Wydziału Teologicznego. Tutaj został mianowany (w roku 1995) profesorem nadzwyczajnym, a w 1999 roku uzyskał tytuł profesorski. Od roku 1994 przez trzy pięcioletnie kadencje pełnił funkcję konsultora watykańskiej Kongregacji do spraw Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów.

Cały ten czas wypełniała mu intensywna praca dydaktyczna, o której świadczy liczba wypromowanych magistrów teologii – 71 oraz zrecenzowanych prac magisterskich i licencjackich – 54. Jest recenzentem pięciu rozpraw doktorskich oraz dorobku naukowego w sześciu przewodach habilitacyjnych (3 w PAT; 2 w ATK i 1 na KUL).

Racje szczególne

Rola księdza profesora Czerwika jako prawdziwego mistrza w dziedzinie teologii liturgii jest w Polsce nie do zakwestionowania. Znamcom tej dziedziny

pozostawiam pogłębione analizy jego wkładu w jej rozwój. Natomiast w swojej recenzji pragnę podnieść dwa powody, dla których uważam decyzję o nadaniu doktoratu *honoris causa* księdzu profesorowi Czerwikowi przez naszą uczelnię za szczególnie słuszną i aktualną. Jednym jest potrzeba zdecydowanego głosu w sprawie doniosłości dzieła reformy liturgii dokonanej przez Sobór Watykański II, a drugim – długotrwałe, cenne związki kandydata z naszą uczelnią, Wydziałem Teologicznym, a w szczególności Instytutem Liturgicznym.

Aktualność dzieła naukowego kandydata

Pierwszy powód ma charakter poniekąd apologetyczny. W ostatnich latach, także w Polsce, po części w związku z sygnałem, jakim stało się dopuszczenie przez papieża Benedykta XVI na większą skalę dawnego rytu rzymskiego sprzed reformy soborowej, rozwinął się w Kościele trend do lekceważenia nowego *ordo* w liturgii i entuzjastycznego nawrotu do odtwarzania dawnego, z czym wiąże się często niezrozumienie istoty tradycji w Kościele oraz idei stojących za reformą liturgii, a głębiej – misterium Kościoła, odsłoniętego w naszych czasach dzięki Vaticanum II. Bez wchodzenia w polemiki ze zwolennikami tego trendu, bez negocjowania wartości przywrócenia pamięci o wcześniejszych stadiach rozwoju obrzędów przypomnienie i uhonorowanie osoby oraz dzieła księdza profesora Czerwika

najwyższą godnością uniwersytecką może stanowić, w 50 lat od ogłoszenia konstytucji *Sacrosanctum Concilium*, jasne opowiedzenie się naszej uczelni za głębokim pojmowaniem odnowionej liturgii, stojącej za nią eklezjologii i soteriologii oraz za koniecznością poważnego wprowadzania kolejnych pokoleń katolików, a zwłaszcza kandydatów do święceń prezbiteratu, w rozumienie i przeżywanie tego, co stanowi dla Kościoła „źródło i szczyt”. Może stać się okazją i inspiracją do poszerzonej dyskusji nad kontynuacją dzieła, któremu służył i służy z takim oddaniem ksiądz profesor.

Związki z UPJPII

Drugi powód wiąże się bardziej bezpośrednio z osobą kandydata. Przez wiele lat współpracy Papieskiego Wydziału Teologicznego w Krakowie oraz Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie (obecnego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie) z Wyższym Seminarium Duchownym Diecezji Kieleckiej ks. prof. Stanisław Czerwik był uosobieniem więzów łączących te instytucje. Z jego wiedzy, zaangażowania i doświadczenia z pewnością najbardziej korzystał nasz Instytut Liturgiczny. Pozwolę sobie jednak przypomnieć również jego żywy udział w posiedzeniach Rady Wydziału Teologicznego, zwłaszcza w latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych zeszłego stulecia, wnoszący w nasze krakowskie środowisko ożywczy, a często konstruktywnie

krytyczny punkt widzenia na sprawy organizacji nauki teologicznej w gruntownie zmieniających się wówczas uwarunkowaniach politycznych i społecznych. Nie sposób też przecenić jego trudu włożonego w recenzowanie i promowanie młodych adeptów liturgiki. Z wiedzy i umiejętności niektórych spośród nich korzysta przecież nasza uczelnia obficie także dzisiaj.

Wniosek końcowy

Powyższe krótkie przypomnienie dorobku naukowego naszego Laureata oraz jego zasług dla polskiej teologii i życia Kościoła, a także szczególnych dowodów stosowności takiego aktu w bieżącym roku wystarczająco – jak sądzę – uzasadnia moje gorące i pełne poparcie dla wniosku o nadanie księdzu profesorowi Stanisławowi Czerwikowi doktoratu *honoris causa* Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie.

Kraków, 30 kwietnia 2013

ks. prof. dr hab. Helmut Jan Sobeczko
Uniwersytet Opolski

Opinia

*w sprawie nadania godności doktora honoris causa
przez Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
ks. prof. dr hab. Stanisławowi Czerwikowi*

Podjęta przez Senat Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie decyzja o otwarciu przewodu prowadzącego do nadania ks. prof. dr hab. Stanisławowi Czerwikowi doktoratu *honoris causa* jest ze wszelkich miar słuszna. Oprócz zasług na polu naukowo-dydaktycznym przemawia za tym również okoliczność jubileuszu pięćdziesięciolecia uchwalenia soborowej konstytucji liturgicznej *Sacrosanctum Concilium* oraz taki sam jubileusz półwiecza pracy naukowej ks. profesora Czerwika. Tym samym osoba jubilata staje się wspaniałym przykładem realizacji i wprowadzania soborowej reformy liturgicznej w Polsce, i to od samego jej początku do dnia dzisiejszego.

W szczegółowym uzasadnieniu swojej opinii o słuszności nadania najwyższej godności akademickiej ks. prof. dr hab. Stanisławowi Czerwikowi pragnę podkreślić trzy płaszczyzny jego działalności: naukową, dydaktyczno-organizacyjną, a także jego osobisty wkład w powstanie dyscypliny naukowej teologia liturgii oraz jego udział w wprowadzaniu odnowionej liturgii w Polsce.

Działalność naukowa

Osiągnięcia każdego kandydata do awansu naukowego w dużej mierze zależą od jakości przebytej formacji i od jego przygotowania naukowego. Na formację naukową ks. prof. Czerwika złożyły się najpierw nauka w kieleckim Niższym Seminarium Duchownym, a po maturze studia w Wyższym Seminarium Duchownym w Kielcach. Po święceniach kapłańskich w 1957 roku ks. Czerwik podjął studia specjalistyczne z teologii na Papieskim Wydziale Teologicznym Anselmianum w Rzymie, na którym w 1961 roku obronił swoją napisaną po łacinie rozprawę doktorską pt. *Homilia paschalis apud Patres usque ad saeculum quintum*. Po doktoracie kontynuował studia w zakresie liturgii w nowo utworzonym Instytucie Liturgicznym na Anselmianum. Dla przyszłego liturgisty była to ważna formacja, zdobywana u najwybitniejszych wówczas liturgistów, pionierów ruchu liturgicznego i autorów soborowej konstytucji liturgicznej i posoborowej reformy, zwłaszcza benedyktyńskich profesorów: Cipriana Vagagniniego († 1999), Salvatora Marsiliego († 1983), Burgharda Neunheusera († 2003) i Adriena Nocenta († 1996). Ci wielcy mistrzowie byli w 1961 roku współzałożycielami Instytutu Liturgicznego San Anselmo, w którym ks. prof. Czerwik jako pierwszy z Polski ukończył studia liturgiczne (1961–1963).

Celowo opisuję ówczesne środowisko rzymskich liturgistów, gdyż to tam zrodziła się życiowa pasja

przyszłego kieleckiego profesora, wybitnego badacza naukowego i dydaktyka oraz wychowawcy kilku pokoleń duchownych i świeckich. Gruntowne przygotowanie rzymskie pozwoliło ks. prof. Czerwikowi przez całe półwiecze prowadzić badania naukowe, przede wszystkim w zakresie teologii liturgii, która jako dyscyplina naukowa zrodziła się w tzw. szkole rzymskiej. Ta dziedzina wiedzy liturgicznej była wówczas w Polsce prawie nieobecna, gdyż dominowały przede wszystkim badania z dziedziny historii liturgii. Nie dziwi zatem, iż swoją wiedzę liturgiczną Czcigodny Laureat wykorzystał bezpośrednio po swoim powrocie z Rzymu, kiedy to został poproszony o napisanie obszernego wprowadzenia do soborowej konstytucji liturgicznej, opublikowanego w zbiorowym wydaniu wszystkich dokumentów soborowych (Poznań 1968, zob. w wyd. z 2002 roku). Swoją uwagę w tej doskonałej prezentacji konstytucji liturgicznej skupił przede wszystkim na teologicznym znaczeniu tego dokumentu i wydobyl najbardziej istotne elementy teologii liturgii, a ponadto wskazał na potrzebę stałej formacji liturgicznej kapłanów i wiernych.

W kolejnych latach publikował teologiczne omówienia do ukazujących się sukcesywnie nowych ksiąg posoborowej liturgii sakramentów, a także analizy poszczególnych tekstów eucharystycznych, głównie nowego mszału. Omawiał modlitwy eucharystyczne, a zwłaszcza prefacje, którym poświęcił obszerną rozprawę habilitacyjną pt. *Prefacje o misteriach Chrystusa*

w Mszale Rzymskim Pawła VI. Geneza i teologia (Warszawa 1984, ss. 385).

Bibliografia dorobku naukowego ks. prof. Stanisława Czerwika jest imponująca i obejmuje 369 publikacji, w tym 5 książek i 210 artykułów naukowych, a także 119 homilii i 40 tłumaczeń, głównie z języków łacińskiego, francuskiego i włoskiego.

W licznych artykułach naukowych i opracowaniach jego otwarta i twórcza postawa pozwoliła mu z pełnym entuzjazmem przyjąć dzieło reformy liturgicznej Soboru Watykańskiego II. Nie do przecenienia jest fakt, że zgłębiane przez niego istotne treści teologiczne odnowionej liturgii formowały całe pokolenia duchownych i świeckich studentów teologii oraz młodszych liturgistów w naszych ośrodkach naukowych. Ks. prof. Czerwik nie ograniczał się jedynie do teoretycznych rozważań, ale wskazywał na wynikające z nich konsekwencje pastoralne, czego przykładem mogą być opublikowane materiały kursów homiletyczno-katechetyczno-liturgicznych dla duchowieństwa organizowanych w latach siedemdziesiątych przez Akademię Teologii Katolickiej w Warszawie.

Na podkreślenie zasługują tłumaczenia typicznych ksiąg liturgicznych z języka łacińskiego. Była to bardzo pilna i potrzebna praca w ramach Komisji Liturgicznej Episkopatu Polski, której Czcigodny Laureat był długoletnim członkiem. Przetłumaczył m.in. konstytucję liturgiczną i kilka dokumentów Kongregacji Kultu Bożego i Kongregacji Wychowania Katolickiego

oraz następujące księgi liturgiczne: *Obrzędy błogosławieństw dostosowane do zwyczajów diecezji polskich* (t. 1–2, Katowice 1994), *Obrzędy święceń biskupa, prezbiterów i diakonów* (Katowice 1999), *Egzorcyzmy i inne modlitwy błagalne* (Katowice 2002), *Preces (prośby) w Jutrzni i Nieszporach Liturgii Godzin*, t. 1–4 (Poznań 1982–1988). Jego cenne uwagi i ingerencje dotyczyły również pozostałych ksiąg liturgicznych.

Działalność dydaktyczno-organizacyjna

Ks. prof. Stanisław Czerwik w pracy dydaktycznej związany był z trzema uczelniami teologicznymi. Od 1963 roku z Wyższym Seminarium Duchownym w Kielcach, w którym – oprócz prowadzenia wykładów z liturgiki – przez 12 lat pełnił również funkcję rektora (1982–1994). Od 1966 roku prowadził zajęcia w Papiejskiej Akademii Teologicznej w Krakowie, gdzie w 1999 roku został mianowany profesorem. Trzecią uczelnią była Akademia Teologii Katolickiej w Warszawie, gdzie w latach 1969–1981 był adiunktem na Wydziale Teologicznym. Na uczelni tej habilitował się na podstawie rozprawy *Prefacje o misteriach Chrystusa w Mszałe Rzymskim Pawła VI* (1981). Przez dwa lata (1999–2000) był ponadto redaktorem naczelnym kieleckiego „Przeglądu Pastoralno-Homiletycznego”.

Do prac pozauczelnianych należy dodać przede wszystkim jego bogatą działalność w rzymskich

i krajowych komisjach liturgicznych. Od 1994 roku przez trzy pięcioletnie kadencje był konsultorem Kongregacji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów, natomiast od 1979 roku był członkiem, a następnie konsultorem Komisji Liturgicznej Episkopatu Polski. Przez 10 lat (1984–1994) był również członkiem Komisji Episkopatu ds. Seminariów Duchownych, a także przewodniczącym Komisji Przygotowawczej ds. Liturgii II Polskiego Synodu Plenarnego (1988–1989).

Na prośbę Prymasa Polski kard. Józefa Glempa podjął się wygłoszenia dorocznych rekolekcji dla biskupów polskich na Jasnej Górze w 2003 roku. Na rekolekcjach tych wygłosił 10 kazań z teologii liturgii z odniesieniami pastoralnymi, które następnie zostały opublikowane w książce *Studzy Chrystusa – szafarze Bożych misteriiów* (Kielce 2004).

Pionier wprowadzania posoborowej odnowy liturgicznej w Polsce

Ks. prof. Czerwik należy niewątpliwie do najwybitniejszych liturgistów w Polsce, o czym świadczy ogrom jego publikacji naukowych, materiałów duszpastersko-liturgicznych i popularno-naukowych. Należy on także do najbardziej zasłużonych pionierów wprowadzania posoborowej reformy i odnowy liturgicznej w Polsce.

Jego wkład w dzieło odnowy liturgicznej w Polsce jest wyjątkowy i nie do przecenienia. Sprzyjającą oko-

licznością był fakt, że swoją wiedzę liturgiczną zdobył na rzymskich studiach liturgicznych, i to w latach, kiedy rozdziała się soborowa konstytucja liturgiczna i następowało jej wprowadzanie w życie. Jego przygotowanie sprawiło, iż mógł w sposób bardzo kompetentny dołączyć do grona osób odpowiedzialnych za kształt i sposób wprowadzania reformy liturgicznej w Polsce. W swoim nauczaniu i pracy pisarskiej mógł odsłaniać głębię misterium liturgii, jaka została zawarta w konstytucji *Sacrosanctum Concilium* i w bogactwie posoborowych dokumentów papieży i Stolicy Apostolskiej.

Geniusz profesora i jego wkład w odnowę liturgiczną uwidaczniają się przede wszystkim w powstawaniu i redagowaniu polskich edycji posoborowych ksiąg liturgicznych. Jako aktywny i kompetentny członek Komisji Liturgicznej Episkopatu miał duży wpływ na jakość tych ksiąg. Zgłaszał liczne poprawki i ulepszenia tłumaczeń tekstów liturgicznych. Sam przetłumaczył najważniejsze dokumenty liturgiczne i sporo ksiąg liturgicznych, wymienionych już wyżej.

Oprócz bardzo znacznego wkładu w wydawanie polskojęzycznych ksiąg liturgicznych ks. prof. Czerwik odegrał ogromną rolę w pracy formacyjnej nad poprawnym i pogłębionym rozumieniem liturgii, a zwłaszcza nad umiejętną i roztropną recepcją jej soborowej odnowy. Czynił to na wiele sposobów, zarówno na forum ogólnokrajowym (publikacje w różnych opracowaniach zbiorowych i w czasopismach, zwłaszcza dotyczącej odnowionej liturgii sakramentów świętych),

jak i lokalnym (materiały i opracowania zamieszczone w „Kieleckim Przeglądzie Diecezjalnym” – ponad 30 publikacji). Wygłaszał, z uwagą słuchane, odczyty i kazania na różnych sympozjach i spotkaniach formacyjnych.

Gorliwość w pracy formacyjnej duchowieństwa i wiernych widoczna była również w licznych tłumaczeniach książek wybitnych autorów (około 40 pozycji, w tym takich autorów, jak: Franco Arduoso, Francesco Cuccarese, Paul De Clerck, Giuseppe Ferraro, André Frossard, Carlo Maria Martini, Severino Pagani, Joseph Ratzinger, Gianfranco Ravasi). Publikacje tych autorów były dobrze przyjmowane i cieszyły się wielką popularnością. W ocenach dorobku taka trudna i bardzo potrzebna praca translatorska nie zawsze jest należycie doceniana.

Nauczyciel teologii liturgii

Analizując liczny dorobek naukowy ks. prof. Stanisława Czerwika, spostrzegamy autora przede wszystkim jako teologa liturgii, co bezpośrednio po Soborze Watykańskim II nie było czymś oczywistym, gdyż dominowało powszechnie ujęcie prawnohistoryczne i rubrycystyczne. Bez pogłębionej teologii liturgii nie sposób poprawnie zrozumieć soborowej reformy i odnowy liturgicznej. Tę teologiczną wizję liturgii ks. prof. Czerwik ukazuje w swoich licznych komentarzach i omówieniach, dotyczących zarówno ogłaszanych sukcesywnie

dokumentów Magisterium Kościoła, jak i wydawanych ksiąg liturgicznych.

Wydaje się, że wizję teologii liturgii Czcigodny Laureat ukazał w sposób zarazem głęboki i zrozumiały, w opublikowanych wystąpieniach rekolekcyjnych dla biskupów polskich (zob. wyżej). Jak sam zaznacza: „pragnął na nowo odkryć misterium liturgii”, dlatego sięgał do jej istoty, do źródła, którym jest współdziałanie Ducha Świętego i wierzącego człowieka we wspólnocie Kościoła. Trafne i pomocne w szerszej dyskusji mogą być jego wnioski końcowe, wypływające z pogłębionej analizy samej istoty liturgii. Profesor stwierdza, iż ogół wiernych ma „bardzo mgliste wyobrażenie o liturgii”, zaś winę za to ponoszą wszyscy odpowiedzialni za formację, a więc „katecheci i pasterze wszystkich stopni”, w tym również biskupi, o czym pośrednio świadczy brak w Polsce Ośrodka Duszpasterstwa Liturgicznego, o co od lat dopominają się różne kręgi osób w naszym kraju¹.

Interesujące są konferencje poświęcone misterium Eucharystii, które tworzą ważny tryptyk formacyjny wzajemnie się uzupełniający i dotyczący tego, co stanowi „źródło i szczyt” życia Kościoła i każdego chrześcijanina. Trafnie oddają to słowa podsumowujące ostatnie rozważanie: „Msza święta kończy się w kościele, ale trwa nadal w życiu chrześcijan, pełnych dobrych czynów i uwielbienia Boga w życiu, w którym rozbrzmiewa

---

¹ Ks. S. Czerwik, *Śludzy Chrystusa – szafarze Bożych misterii*, Kielce 2004, s. 59.

echo Eucharystii [...]. Celebracja mszy świętej winna owocować eucharystycznym stylem naszego codziennego życia, pracy, cierpienia, odpoczynku. Taki jest jej sens jako szczytu i źródła. Wszyscy – wyświęceni szafarze i świeccy wierni – mamy życiem naśladować to, co sprawujemy w świętych obrzędach”².

W swoim nauczaniu ks. prof. Czerwik porusza również ważne zagadnienie, jakim jest święcenie niedzieli. Analizuje nie tylko teologiczną problematykę niedzieli, ale również jej aspekty pastoralne. Wskazuje na zauważalną w ostatnim pięćdziesięcioleciu antynomię: z jednej strony pogłębiającą się świadomość teologiczną znaczenia i wartości Dnia Pańskiego i elementów jej świętowania, a z drugiej narastające „sprzysiężenie przeciwności”, czyli szeregu współczesnych zagrożeń. Stawia konkretne pytania i przeprowadza prawdziwy rachunek sumienia, kiedy pyta: „Jak księża biskupi, jak prezbiterzy – duszpasterze starają się dotrzeć do tych katolików, którzy przestali chodzić na niedzielną mszę świętą? Jeżeli ci nieobecni stanowią już połowę lub dwie trzecie ochrzczonych w naszym kraju, czy nie są to już neopoganie, z którymi straciliśmy łączność? Czy przeczytaliśmy list apostołski Jana Pawła II *Dies Domini*? Co zrobiono w poszczególnych diecezjach? Jak wygląda niedzielna liturgia w naszych kościołach?”³. Na koniec

---

2 Tamże, s. 191.

3 Ks. S. Czerwik, *Śludzy Chrystusa...*, *op. cit.*, s.121–122.

stwierdza istnienie śladowej motywacji religijnej w przeżywaniu niedzieli, co wynika z różnych ankiet.

W swoich dociekaniach ks. prof. Czerwik sporo uwagi poświęcił Matce Bożej jako Mistrzynie w celebracji i przeżywaniu misteriów Chrystusa, a zwłaszcza w misterium Eucharystii. Najpierw w oparciu o najnowsze dokumenty Kościoła ukazuje nowe spojrzenie na osobę Maryi po Soborze Watykańskim II, następnie omawia szerzej dwa zagadnienia: Maryja jako wzór dla Kościoła w celebracji misteriów Chrystusa w cyklu roku liturgicznego, a także Maryja jako Mistrzynie w przeżywaniu Eucharystii⁴.

W podsumowaniu należy stwierdzić, iż publikacje ks. prof. Czerwika stanowią zwięzłe compendium teologii liturgii z jej praktycznymi odniesieniami dla duszpasterzy i wiernych. Na podkreślenie zasługują zwłaszcza trafne diagnozy i pytania dotyczące życia liturgicznego w Kościele w Polsce. Stawia je bardzo odważnie, zarówno w dokumencie II Polskiego Synodu Plenarnego, jak również w konferencjach wygłoszonych do biskupów polskich na Jasnej Górze. W całej zresztą jego działalności należy widzieć kompetentny i odpowiedzialny głos domagający się właściwej formacji i poprawnego kształtu liturgii w naszej Ojczyźnie.

---

4 Ks. S. Czerwik, *Zasada „Przez Jezusa do Maryi” w celebracji rocznego cyklu misteriów zbawienia*, [w:] *Przez Jezusa do Maryi*, red. S. Napiórkowski, K. Pek, Częstochowa 2002, s. 53–72.

Wniosek końcowy

Biorąc pod uwagę całokształt pracy naukowej i dokonania dydaktyczno-organizacyjne ks. prof. Stanisława Czerwika, a także jego wyjątkowy wkład w posoborową reformę liturgii – zwłaszcza jej recepcję i odnowę Kościoła w Polsce – stwierdzam jednoznacznie, iż Czcigodny Laureat zasługuje na odznaczenie go najwyższą godnością uniwersytecką, jaką jest doktorat *honoris causa*. Jak zostało to zaznaczone we wstępie, wyróżnieniem tym Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie uczci w sposób znakomity jubileusz pięćdziesięciolecia ogłoszenia soborowej konstytucji liturgicznej *Sacrosanctum Concilium*, tym bardziej iż honorowy doktor nie tylko przetłumaczył ją na język polski, ale na wiele sposobów usiłował wprowadzać ją w życie.

Opole, 3 kwietnia 2013

ks. prof. dr hab. Stefan Koperek CR
Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

Laudacja

*dla ks. prof. dr. hab. Stanisława Czerwika
z okazji nadania mu godności
doktora honoris causa
przez Wydział Teologiczny
Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie*

Eminencjo, Wielki Kanclerzu Uniwersytetu Papieskiego
Jana Pawła II w Krakowie,
Magnificencjo, Księżę Rektorze,
Wysoki Senacie,
Wielce Czcigodny Księżę Profesorze, a nasz Dostojny
Laureacie,
Szanowni Państwo!

Przeżywamy obecnie Rok Wiary, w którym Kościół obchodzi pięćdziesięciolecie ogłoszenia soborowej konstytucji o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium*. Konstytucja ta jednoznacznie ukazała, że to właśnie liturgia jest „źródłem i szczytem” (por. KL 10) całego życia Kościoła. Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie w poczuciu głębokiej wdzięczności wobec Boga za ten dar Soboru, rozumiejąc doniosłość tej konstytucji i przede wszystkim samej liturgii, wyraża dziś szczególne

uznanie dla jednego z polskich liturgistów, który tę konstytucję wszechstronnie przeanalizował i przekazał całą jej teologiczną głębię szerokim rzeszom nie tylko studentów, ale także duchownym i świeckim w naszym kraju. Jest nim ks. inf. prof. dr hab. Stanisław Czerwik, któremu dziś nasza uczelnia na wniosek Wydziału Teologicznego, pierwszego i najstarszego w Polsce, nadaje zaszczytny tytuł doktora *honoris causa*. Powierzenie mi przez Rektora i Senat uniwersytetu zadania wygłoszenia tej laudacji odbieram jako zaszczyt. Czynię to z głębokim przekonaniem i wielkim szacunkiem, spłacając poniekąd osobisty dług wdzięczności.

Niech mi będzie wolno na początku wspomnieć, że w tej auli, z inicjatywy ówczesnego rektora Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie ks. prof. Wacława Świerzawskiego, honorowy doktorat otrzymał o. prof. Burghard Neunheuser, benedyktyn z Maria-Laach, jeden z rzymskich wykładowców naszego Laureata. Sama uroczystość odbyła się 21 października 1992 roku. W międzyczasie ów rektor został biskupem sandomierskim i dlatego też to on wygłaszał laudację swojemu promotorowi, a uroczystości przewodniczył kolejny rektor PAT, ks. prof. dr hab. Adam Kubiś.

Kim jest nasz dzisiejszy Laureat?

Stanisław Czerwik urodził się 13 maja 1933 roku w Łysakowie koło Jędrzejowa. Jego szlachetni rodzice to Stanisław i Emilia z domu Piasecka. Naukę na poziomie

szkoły średniej pobierał w Liceum Ogólnokształcącym w Jędrzejowie i w Niższym Seminarium Duchownym w Kielcach. Po złożeniu egzaminu dojrzałości w 1951 roku wstąpił do Wyższego Seminarium Duchownego Diecezji Kieleckiej. W 1957 roku przyjął święcenia prezbiteratu z rąk biskupa Czesława Kaczmarka. Już w lutym następnego roku rozpoczął specjalistyczne studia z teologii i liturgii w Papieskim Ateneum im. św. Anzelma w Rzymie oraz Papieskim Instytucie Liturgii przy tymże Ateneum. W 1961 roku uzyskał naukowy stopień doktora nauk teologicznych ze specjalizacji liturgicznej na podstawie rozprawy *Homilia paschalis apud Patres usque ad saeculum quintum*. W 1981 roku otrzymał stopień doktora habilitowanego na Wydziale Teologii Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie z zakresu teologii liturgii na podstawie rozprawy *Prefacje o misteriach Chrystusa w Mszałe rzymskim Pawła VI*. Jako rektor seminarium duchownego w Kielcach nawiązał ścisłą współpracę z Papieską Akademią Teologiczną w Krakowie. W dniu 8 maja 1995 roku otrzymał na tej uczelni tytuł profesora nadzwyczajnego, a w kilka lat później, 31 maja 1999 roku został profesorem nauk teologicznych. Od samego powrotu z Rzymu do Polski, to jest od 1963 roku, prowadził działalność badawczo-naukową, publicystyczną i dydaktyczną, łącząc ją z posługą duszpasterską.

Co skłoniło Radę Wydziału i Senat do obdarzenia ks. prof. Stanisława Czerwika godnością doktora honorowego? Przede wszystkim istotne cechy życia i działalności, a zarazem charakterystyczne rysy osobowości

naszego Profesora. Te wyróżniające jego cechy można ująć w trzech określeniach: *Vir doctissimus in theologia liturgiae*, *Amicus et Magister studentium eminentissimus*, *Vir Dei et Ecclesiae*.

Vir doctissimus

Niewątpliwie ks. prof. Czerwik jest wybitnym, liczącym się teologiem liturgii w Polsce i nie tylko. Jest najwybitniejszym znawcą wspomnianej na początku soborowej konstytucji. Gdy zbliżał się czas zwołania Soboru, gdy trwały dyskusje wokół mającego powstać ważnego dokumentu, młody prezbiter Stanisław Czerwik studiował w Rzymie (1958–1963) i doktoryzował się z liturgicznej dyscypliny. Był nie tylko świadkiem tamtych wydarzeń, ale także uczestnikiem żywych dyskusji towarzyszących powstawaniu tej konstytucji. Przypomnijmy tamte wydarzenia. Oto w dniu 25 stycznia 1959 roku papież Jan XXIII zapowiedział zwołanie Soboru, zaś 5 czerwca 1960 roku powołano Centralną Komisję Przygotowawczą, a następnie Przygotowawczą Komisję ds. Liturgii. Schemat konstytucji kształtował się od 12 listopada 1960 roku do 13 stycznia 1962 roku. W końcu, po gorących dyskusjach i po uwzględnieniu kilkuset interwencji, konstytucja została przegłosowana przez ponad dwa tysiące ojców Soboru, podpisana przez Pawła VI i opublikowana 4 grudnia 1963 roku – w 400. rocznicę zakończenia Soboru Trydenckiego (4 grudnia 1563). Tak oto ten młody

student i doktor teologii żyjąc i studiując w stolicy katolicyzmu, był niejako w sercu tych wielkich wydarzeń związanych z Soborem Watykańskim II i powstawaniem jego pierwszej konstytucji. Te przeżycia i doświadczenia, a przede wszystkim studia pod okiem takich mistrzów jak Cipriano Vagaggini, Salvatore Marsili, Adrien Nocent i wspomniany już Burghard Neunheuser, którzy poniekąd byli współredaktorami tej soborowej, liturgicznej konstytucji, wywarły niewątpliwie błogosławione piętno na jego zainteresowaniach i badaniach, zrodziły w nim wręcz pasję naukową, prowadzącą go do odkrywania głębi teologii liturgii, piękna i godności oraz fundamentalnego miejsca sprawowanego misterium liturgicznego w życiu zarówno całego Kościoła, jak i każdego chrześcijanina. Dlatego rozumiał jest to, że nasz Laureat został pierwszym tłumaczem konstytucji *Sacrosanctum Concilium* na język polski, do której też opracował obszerne wprowadzenie.

Bogaty – liczący prawie 370 pozycji – dorobek naukowy i publikacyjny Laureata obejmuje pozycje książkowe i liczne artykuły. Trzeba wśród nich wymienić kilkadziesiąt prac translatorskich, przekazujących polskiemu czytelnikowi pozycje wybitnych autorów, takich jak Joseph Ratzinger, Paul De Clerk czy André Frossard. Cały jego dorobek naukowy, można powiedzieć, stanowi jeden wielki komentarz do owej soborowej konstytucji. Przedstawia on w wyjątkowy sposób teologię samej liturgii, jak też szczegółowo omawia problematykę teologiczną, mistagogiczną i pastoralną Eucharystii, sakramentów, roku liturgicznego. Laureat ukazał też Maryję jako

wzór Kościoła w celebracji misteriów Chrystusa. Szczególnie trzeba podkreślić, że ks. prof. Czerwik należy do pionierów teologii liturgii w Polsce. Wcześniej w naszym kraju podejmowano naukowy dyskurs o liturgii przede wszystkim w aspekcie historycznym i prawnym. Nasz Laureat poprzez swoją działalność wprowadzał studentów w bogactwo teologii liturgii i ją propagował. Równocześnie stawał na straży autentycznej wykładni myśli ojców Soboru, interpretacji istotnego przesłania konstytucji, wbrew obiegowym opiniom propagowanym przez różne środowiska, a zwłaszcza środki masowego przekazu odwołujące się do tak zwanego „ducha soborowego”, niemającego nic wspólnego ze zdrową, fundamentalną, soborową teologią liturgii, na co zwracał uwagę papież Benedykt XVI, widząc w takich właśnie tendencjach interpretacyjnych Soboru „zdradę tożsamości Kościoła”. Ta soborowa konstytucja liturgiczna, jak podkreśla ks. prof. Czerwik, „jest pierwszym w dziejach Kościoła dokumentem Soboru powszechnego zawierającym całościową, teologiczną wizję liturgii oraz jej miejsce w zbawczym posłannictwie społeczności założonej przez Jezusa Chrystusa i ożywianej Jego Duchem”¹.

W całej swej pracy naukowej, dydaktycznej i pastoralnej ks. prof. Czerwik zdaje się ciągle szukać odpowiedzi na pytanie, które postawił Jan Paweł II w liście apostołskim *Tertio millennio adveniente* (10 listopada 1994):

---

¹ *Wprowadzenie do Konstytucji o liturgii świętej*, [w:] Sobór Watykański II, *Konstytucje. Dekrety. Deklaracje*, Poznań 2002, s. 31.

„Czy liturgia jest przeżywana jako źródło i szczyt życia Kościoła zgodnie z nauczaniem konstytucji *Sacrosanctum Concilium*?” (TMA 36). Swoją różnorodną aktywnością Czcigodny Laureat zmierza do tego, aby odpowiedź na to pytanie była pozytywna, przede wszystkim w naszej – polskiej i katolickiej rzeczywistości.

Ks. prof. Czerwik nie tylko komentuje soborową konstytucję, ale także cały czas czuwa nad losami życia liturgicznego współczesnego Kościoła, dokonując tłumaczeń kolejnych ksiąg liturgicznych, jak na przykład Pontyfikału rzymskiego, Obrzędów błogosławieństw, Rytuału czy też dokumentów wydawanych przez różne kongregacje i komisje watykańskie, wprowadzając w ich teologiczno-pastoralny wymiar.

O tym, jak bardzo ceniona jest każda opinia i wypowiedź Laureata w środowisku liturgistów i pastoralistów, jak poważnie jest traktowana jego odpowiedź na różne pytania i wątpliwości dotyczące problematyki liturgicznej, świadczy najlepiej fakt, że do jego opinii stosowano starą, rzymską zasadę: *Roma locuta, causa finita*.

Amicus et Magister studentium

Ks. prof. Stanisław Czerwik swą działalność naukowo-dydaktyczną rozpoczął w 1963 roku, a więc w tym roku przypada złoty jubileusz jego pracy jako wykładowcy liturgiki. Swą dydaktyczną posługę zaczął w 1963 roku i kontynuuje do dziś w Wyższym Seminarium Duchownym

w Kielcach, którego rektorem był przez 12 lat. W latach 1966–1969 był wykładowcą w Studium Liturgicznym, a także w Instytucie Liturgicznym przy Papieskim Wydziale Teologicznym w Krakowie, który powołał do istnienia kard. Karol Wojtyła. Pierwszym dyrektorem Instytutu Liturgicznego był wówczas ks. dr Wacław Świerżawski, dziś biskup senior, któremu nasz Laureat na 50. rocznicę kapłaństwa przygotował książkę jubileuszową *Diligis me?* Kontynuując omawianie dydaktycznej działalności naszego Laureata, trzeba jeszcze wskazać przede wszystkim na fakt, iż w latach 1969–1981 był adiunktem – wykładowcą liturgiki na Wydziale Teologii Akademii Teologii Katolickiej w Warszawie, gdzie uzyskał stopień doktora habilitowanego. Przez długie lata posługi dydaktyczno-wychowawczej formował całe pokolenia studentów duchownych oraz świeckich, mając też swój wpływ na kształtowanie młodszego pokolenia liturgistów.

Analizując prace jego magistrantów, trzeba podkreślić, iż były one bardzo rzetelnie przygotowane i opracowane. Magistranci musieli umieć dokonać właściwej, dokładnej kwerendy, nauczyć się dobrej metody, sięgać do literatury obcojęzycznej. Tematy zadawane magistrantom stanowiły echo głównych kierunków naukowych badań promotora, który był wymagającym, tak jak wymagający jest wobec siebie. Równocześnie darzył studentów wielkim szacunkiem i miłością, pomagając im w solidnym opracowaniu zadanego tematu. Dzięki temu studenci, którzy wyszli ze „szkoły Czerwika”, byli dobrze przygotowani do podjęcia dalszych studiów i kontynuacji

pracy naukowej. Można powiedzieć, iż każda praca magisterska, która powstała pod okiem Laureata, jest na tyle oryginalna i rzetelna pod względem naukowym, iż nadaje się do opublikowania, stanowiąc może niewielki, ale niewątpliwie istotny wkład w rozwój liturgiki. Można zatem i trzeba mówić, iż dla swoich studentów był i jest on rzeczywiście wyjątkowym Mistrzem – *Amicus et Magister studentium eminentissimus*.

Vir Dei et Ecclesiae

Niech mi pozwoli nasz Laureat, że odniosę do niego słowa, które napisano na cześć benedyktyna Lamberta Beauduina – wielkiego prekursora odnowy liturgii w parafii, który dostrzegał ważne miejsce liturgii w życiu duchowym, a także widział w studium liturgii i jej celebracji jeden z istotnych elementów ekumenicznej drogi do upragnionej jedności chrześcijańskiej. Doświadczył wielu przeciwności z racji wierności podjętym przez siebie ideałom w służbie Kościołowi. I nasz Laureat musiał pokonać wiele przeszkód. Poświęcając się sprawie liturgii, której najwyższym celem jest chwała Boża, oddał zarazem swój czas, zdolności i pracę naukową Kościołowi. Służba Kościołowi i nauka to jego życiowe pasje. Oto niektóre fakty na to wskazujące: od 1979 roku był członkiem, a następnie konsultorem Komisji Episkopatu Polski ds. Liturgii; od 1994 roku przez trzy pięcioletnie kadencje był konsultorem Kongregacji ds. Kultu Bożego i Dyscypliny

Sakramentów; w latach 1982–1994 pełnił urząd rektora Wyższego Seminarium Duchownego w Kielcach, będąc jednocześnie członkiem Komisji Episkopatu Polski ds. Seminariów Duchownych (1984–1994). Warto zwrócić uwagę na fakt, że gdy został rektorem seminarium duchownego, będąc świadomym ogromnej odpowiedzialności za formację przyszłych prezbiterów, zrezygnował z zaszczytnej pracy dydaktyczno-naukowej na Akademii w Warszawie. W tym też czasie przewodniczył Komisji Przygotowawczej ds. Liturgii II Polskiego Synodu Plenarnego (1988–1989). Służył także Kościołowi w latach 1999–2000 jako redaktor naukowy „Przeglądu Pastoralno-Homiletycznego”. Niosąc pomoc duszpasterzom, opublikował dziesiątki homilii oraz różne materiały duszpasterskie. Wyrazem tejsze służby były niewątpliwie także rekolekcje dla biskupów polskich wygłoszone w 2003 roku na prośbę prymasa Polski kard. Józefa Glempa.

Trzeba bardzo mocno podkreślić, że jako profesor liturgii, rektor seminarium, członek różnych komisji liturgicznych i równocześnie duszpasterz usilnie zabiegał o właściwe miejsce liturgii w *ratio studiorum* na teologicznych uczelniach, jak też o właściwą, pełną, integralną i stałą formację liturgiczną duchowieństwa i świeckich wiernych, a także o piękno i poprawność życia liturgicznego we własnej diecezji.

Przy całym swym naukowym zaangażowaniu zawsze służył wiernym przy ołtarzu i w konfesjonale. Szanuje swoich kolegów prezbiterów, odwiedza ich w parafiach i pomaga duszpastersko, jak czyni to między innymi

w Smardzowicach. Bardzo poważnie traktuje też swoją duchową posługę u sióstr zakonnych. Podkreślając te różne cechy świadczące o naukowym i eklezjalnym oddaniu, trzeba dodać, iż przy tym wszystkim nasz Laureat jest człowiekiem cichym, nieszukającym poklasku w środkach masowego przekazu, jest po prostu pokornym sługą Kościoła. Wszystkie te zalety ks. prof. Stanisława Czerwika niewątpliwie były znane ojcu świętemu bł. Janowi Pawłowi II, który 10 maja 2000 roku nadał mu tytuł prototypariusza apostołskiego *supra numerum*.

Podsumowując, ks. prof. dr hab. Stanisław Czerwik poprzez swoją naukową i dydaktyczną działalność oraz duszpasterską posługę już 50 lat prowadzi do źródła i na szczyt, jakim jest liturgia, ucząc z istic młodzieńczym zapalem *sentire et vivere cum Ecclesia*, tak jak to czyniły zastępy znanych promotorów ruchu i odnowy liturgicznej. „Odkryjmy na nowo misterium liturgii”² to nie tylko temat jednej z jego konferencji, ale można uważać te słowa za motto całego jego życia. Biorąc to wszystko pod uwagę, przyznajemy, iż Senat Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie słusznie zdecydował, aby ks. infulata Stanisława Czerwika, profesora i liturgistę, męża uczonego, niezwykłego mistrza i człowieka Kościoła obdarzyć zaszczytną godnością doktora *honoris causa*.

---

2 Ks. S. Czerwik, *Słudzy Chrystusa – szafarze Bożych misterii*, Kielce 2004, s. 41.

ks. prof. dr hab. Stanisław Czerwik

*Odnowa liturgii po Soborze Watykańskim II:
między zachwytem i rozczarowaniem*

*Lectio magistralis
z okazji otrzymania doktoratu honoris causa
nadanego przez Uniwersytet Papieski Jana Pawła II
w Krakowie*

---

1. Rzut oka w przeszłość

Na wstępie przypomnijmy kilka dat o symbolicznej wymowie. Dnia 4 grudnia 1563 roku zakończył obrady Sobór Trydencki, który między innymi zamierzał przeprowadzić ogólną reformę liturgii. W tym celu ustanowiona została komisja złożona z siedmiu ojców, którzy 8 sierpnia 1562 roku sporządzili obszerny wykaz nadużyć (*abusus*) popełnianych przez duchowieństwo odnośnie do misterium Eucharystii¹. Na podstawie tego wykazu zredagowano dziewięć kanonów dotyczących

---

¹ *Abusus qui circa venerandum Missae sacrificium evenire solent, partim a Patribus deputatis animadversi, partim ex multorum praelatorum dictis et scriptis excerpti (die 8 augusti 1562)*. Zob. H. Schmidt, *Introductio in liturgiam occidentalem*, Roma 1960, p. 371–377.

tej kwestii². W końcu na podłożu tychże kanonów sformułowano dekret przyjęty dnia 17 września 1562 roku wraz z wykładem nauki o ofierze mszy świętej³. Ojcowie Soboru Trydenckiego nie znaleźli jednak czasu na dogłębne rozważenie dostrzeżonych nadużyć ani na podjęcie stosownych uchwał reformatorskich.

W czasie sesji XXI (16 lipca 1562 roku) Sobór Trydencki sformułował *Naukę o Komunii pod obiema postaciami i Komunii małych dzieci*. W dokumencie tym zamieszczono ważne stwierdzenie na temat możliwości, a nawet potrzeby wprowadzania w liturgii uzasadnionych zmian: „Sobór oświadcza, że Kościół od wieków posiadał tę władzę, żeby w udzielaniu sakramentów, z zachowaniem ich istoty (*salva illorum substantia*), mógł zawsze wprowadzać lub zmieniać to, co według różnorodności rzeczy, czasów i miejsc uzna za odpowiedniejsze, czy to dla pożytku przyjmujących, czy też dla uczczenia samych sakramentów”⁴. Jako uzasadnienie tego prawa Kościoła do ustalania norm celebracji

---

2 Por. tamże, p. 378–379.

3 *Decretum de observandis et evitandis in celebratione missarum, publicatum in eadem sessione sexta tridentina sub Pio Papa IV*. Zob. tamże, p. 380–381.

4 H. Denzinger, A. Schönmetzer, *Enchiridion symbolorum*, Barcinone 1965 (dalej: DS), 1728; *Breviarium Fidei. Wybór doktrynalnych wypowiedzi Kościoła*, oprac. S. Głowa SI, I. Bieda SI, Poznań 1999 (dalej: BF), 311. Dokument podobny do wyroku *Abusus qui circa venerandum missae sacrificium evenire solent...* opublikowała po Soborze Watykańskim II Kongregacja

Wieczerzy Pańskiej wskazał Sobór Trydencki słowa św. Pawła: „Niech [...] uważają nas ludzie za sługi Chrystusa i za szafarzy tajemnic Bożych” (1 Kor 4, 1) oraz zapowiedź wydania przez apostoła dodatkowych zarządzeń przy okazji osobistego pobytu we wspólnocie korynckiej: „Co do reszty zarządzę, gdy do was przybędę” (1 Kor 11, 34b). Po przytoczeniu tych wypowiedzi św. Pawła Sobór Trydencki stwierdził, że Kościół na podstawie swojej władzy w odniesieniu do sakramentów pochwała i uznaje jako uprawniony zwyczaj udzielania wiernym Komunii Świętej tylko pod jedną postacią, chociaż w pierwszych wiekach chrześcijaństwa istniała niekiedy praktyka komunikowania pod obiema postaciami. Ten nowy zwyczaj wprowadzony przez Kościół w pewnych okolicznościach ma charakter prawa, którego nie wolno ganić ani bez upoważnienia Kościoła dowolnie zmieniać⁵.

Na czym polega owa *sacramentorum substantia*, którą należy bezwzględnie zachować przy wprowadzaniu ewentualnych zmian w sposobie sprawowania obrzędów? Sobór Trydencki na to pytanie nie odpowiedział. Współcześni teologowie są zdania, że istotą sakramentów jest to, co w strukturze znaków sakramentalnych zostało określone przez Chrystusa w akcie ich ustanowienia (co jednak nie utożsamia się z tak zwaną „materią

---

ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów. Mowa o Instrukcji *Redemptionis Sacramentum* (25 marca 2004).

5 BF 311.

i formą”, które – jak świadczy Tradycja – mogły być modyfikowane przez władzę Kościoła). Niemiecki teolog Raphael Schulte pisze na ten temat: „Co tę substancję stanowi i jak dokładniej należałoby rozumieć ustanowienie [sakramentów – przyp. ks. S. C.], pozostaje sprawą otwartą. W każdym razie Kościół nie ma żadnej władzy w stosunku do istoty sakramentów [...], a to oznacza, że pozostaje on w podstawowej zależności od Pana w urzeczywistnianiu zbawienia”⁶.

Rozważane tu zagadnienie poruszył także papież Pius XII (1939–1958) w encyklice *Mediator Dei* (20 listopada 1947 roku): „Hierarchia kościelna zawsze wykonywała swe prawo w odniesieniu do spraw liturgicznych, ustanawiając i urządzając kult Boży oraz otaczając go dla chwały Bożej i pożytku chrześcijan blaskiem i świetnością. Przy tym nie wahała się nigdy, nie naruszając istoty Mszy i sakramentów (*eucharistici altaris sacrificii sacramentorumque substantia sarta tectaque servata*), zmieniać to, co uznawała za już nieodpowiednie, a wprowadzać to, co skuteczniej mogło się przyczynić do większej chwały Jezusa Chrystusa i Trójcy Przenajświętszej lub do pouczenia i zbawiennej zachęty ludu chrześcijańskiego. Liturgia święta składa się bowiem z pierwiastków Bożych i ludzkich. To, co

---

6 *Sakramente*, [w:] J. Feiner, M. Löhrer, *Mysterium salutis. Grundriss heilsgeschichtlicher Dogmatik. Das Heilsgeschehen in der Gemeinde. Gottes Gnadenbalden*, Band IV/2, Einsiedeln 1973, s. 108 (tłum. ks. S. Czerwik).

Boże, ustanowione przez Boskiego Zbawiciela, nie może żadną miarą być zmienione przez ludzi, natomiast to, co ludzkie, może, według potrzeb czasu, okoliczności i dusz, ulegać przemianom, które zatwierdza hierarchia kościelna wsparta pomocą Ducha Świętego. Stąd pochodzi owa przedziwna różnorodność obrzędów Zachodu i Wschodu [...]. Stąd też zdarza się niekiedy, że niektóre nabożne zwyczaje liturgiczne, zapomniane z biegiem czasu, kiedyś znowu wchodzą w życie i odnawiają się”⁷.

Po raz drugi Pius XII zabrał głos na rozważany przez nas temat w związku z określeniem istotnego obrzędu w celebracji sakramentu święceń. W swej konstytucji apostolskiej *Sacramentum ordinis* (30 listopada 1947 roku) stwierdził: „Sakrament kapłaństwa [...] jest z ustanowienia Chrystusa Pana jeden i ten sam w całym Kościele, jak głosi wiara katolicka [...], jak jedna i ta sama jest wiara i ta sama ofiara, tak też z Jego ustanowienia jeden i ten sam jest skarbiec znaków skutecznych łaski, czyli sakramentów. Nigdy też w ciągu wieków na miejsce tych przez Chrystusa ustanowionych sakramentów Kościół nie wprowadzał innych ani nie miał do tego władzy, ponieważ, jak naucza Sobór Trydencki, wszystkie siedem sakramentów Nowego Przymierza ustanowił nasz Pan Jezus Chrystus i Kościół nie ma żadnej władzy nad tym, co stanowi «istotę sakramentów» (*substantiam sacramentorum*), to znaczy nad tymi składnikami

---

7 Pius XII, Encyklika *Mediator Dei*, Kielce 1948, s. 49n.

znaku sakramentalnego, które – za świadectwem źródeł Bożego objawienia – mają być zachowywane z ustanowienia samego Chrystusa Pana (*id est in ea quae, testibus revelationis fontibus, ipse Christus Dominus in signo sacramentali servanda statuit*)⁸.

Trzecią wypowiedź papieża Piusa XII na temat możliwości i potrzeby wprowadzenia zmian w obrzędach liturgicznych znajdujemy w jego przemówieniu wygłoszonym do uczestników pierwszego Międzynarodowego Kongresu Duszpasterstwa Liturgicznego, jaki odbył się w Asyżu w dniach 18–22 września 1956 roku: „W dziedzinie liturgii, jak i w wielu innych sprawach, należy unikać w stosunku do przeszłości dwóch skrajnych postaw: ślepego przywiązania i całkowitego lekceważenia. W liturgii znajdują się elementy niezienne, święta treść, która wykracza poza czas, ale także elementy zmienne, przejściowe, niekiedy nawet niewłaściwe (*défectueux*). Aktualne podejście środowisk liturgicznych do przeszłości wydaje nam się na ogół zupełnie słuszne: podejmowane są badania i poważne studia; przywiązuje się wagę do tego, co na nią naprawdę zasługuje, bez popadania jednak w przesadę. Tu i ówdzie jednak pojawiają się opinie i tendencje błędne, opory, oceny entuzjastyczne lub potępiania, których konkretne przejawy są wam dobrze znane...”⁹.

---

8 DS 3857; BF 582.

9 Oryginalny tekst przemówienia znajduje się w pracy zbiorowej *La restaurazione liturgica nell' opera di Pio XII*.

W cytowanym przemówieniu znajdujemy bardzo pozytywną ocenę całego ruchu liturgicznego, który oficjalnie zainicjował papież św. Pius X (1903–1913)¹⁰, a który utorował drogę do ogólnej reformy zaplanowanej przez Sobór Watykański II. Pius XII stwierdził: „Ruch liturgiczny okazał się jako znak opatrnościowych rozporządzeń Bożych na obecne czasy; jako przejście Ducha Świętego przez Jego Kościół, aby przybliżyć ludzi do tajemnic wiary i do bogactw płynących z czynnego uczestnictwa wiernych w życiu liturgicznym”¹¹. „Szczercie pragniemy, aby ruch

---

Atti del primo Congresso Internazionale di Liturgia pastorale Assisi – Roma 18–22 settembre 1956, Roma 1957, s. 15. O reformie liturgii przeprowadzonej w latach pontyfikatu Piusa XII por. ks. A. Krzystek, *Generalna reforma liturgiczna papieża Piusa XII. Zamierzenia i realizacja*, Szczecin 2000.

¹⁰ *Documenta Pontificia ad instaurationem liturgieam spectantia (1903–1953)*, red. A. Bugnini, Roma 1953, s. 12. Oficjalną aprobatę papieską dla ruchu liturgicznego upatrują autorzy w motu proprio Piusa X o muzyce sakralnej *Tra le sollecitudini* (22 listopada 1903): „Bardzo nam leży na sercu, aby rozwinął się i utrwalił u wiernych duch prawdziwie chrześcijański. Dlatego należy zadbać o świętość i piękno sakralnych budowli, w których wierni się gromadzą, aby zaczerpnąć tego ducha z pierwszego i niezastąpionego źródła, jakim jest czynne uczestnictwo w świętych misteriach oraz w publicznych modlitwach Kościoła”.

¹¹ *Documenta Pontificia ad instaurationem liturgieam spectantia. II. Ab anno 1953 ad annum 1959*, red. A. Bugnini, Roma 1959, s. 46. Prawie dosłownie przytoczone słowa Piusa XII

liturgiczny czynił postępy i chcemy się do tego przyczyniać. Naszym obowiązkiem jest jednak zapobiegać temu wszystkiemu, co mogłoby się stać źródłem błędów i zagrożeń”¹².

Przytoczone wypowiedzi: Soboru Trydenckiego oraz papieży Piusa X i Piusa XII stały się przesłankami uzasadniającymi program ogólnej reformy liturgii podjętej przez Sobór Watykański II (choć zależność postanowień Vaticanum II od wcześniejszych dokumentów Magisterium nie jest zaznaczona w przypisach KL). Wskażmy na interesujące nas fragmenty soborowej Konstytucji o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium* (4 grudnia 1963 roku).

Już w pierwszym punkcie dokumentu znajdujemy odpowiedź na pytanie, dlaczego Sobór postanowił zatroszczyć się o odnowienie i rozwój liturgii. Oto motywacja tej troski: „Święty Sobór stawia sobie za cel nieustanne pogłębianie chrześcijańskiego życia wiernych; lepsze dostosowanie do potrzeb naszych czasów tych instytucji, które są skłonne poddawać się zmianom, popieranie tego wszystkiego, co

---

powtórzył Sobór Watykański II: „Staranie o rozwój i odnowienie liturgii słusznie uważa się za znak działania Bożej opatrności w naszych czasach, niejako za przejście Ducha Świętego przez Jego Kościół. Nadaje ono charakterystyczny rys życiu Kościoła oraz całej współczesnej myśli i działalności religijnej”, Sobór Watykański II, Konstytucja o liturgii świętej *Sacrosanctum Concilium*, 43.

¹² *Documenta Pontificia...*, op. cit., s. 58.

może przyczynić się do zjednoczenia wszystkich wiążących w Chrystusa, umacnianie tego, co prowadzi do wezwania wszystkich ludzi na łono Kościoła. Dlatego Sobór uznaje, że do jego zadań należy szczególna troska o odnowienie i rozwój liturgii” (KL 1). A oto konkretne wskazania odnośnie do metod i celów planowanej reformy: „Święta Matka Kościół pragnie z wielkim staraniem dokonać ogólnego odnowienia liturgii (*liturgiae generalem instaurationem*), aby lud chrześcijański z większą pewnością dochodził w świętej liturgii do obfitego udziału w łaskach. Liturgia bowiem składa się z części nieziennej, pochodzącej z Bożego ustanowienia, i z części podlegającej zmianom. Części te z biegiem czasu mogą lub nawet powinny być zmieniane, jeżeli wkradły się do nich elementy niezupełnie odpowiadające wewnętrznej naturze samej liturgii albo jeżeli te części stały się mniej odpowiednie” (KL 21).

Konieczność zachowania zdrowej tradycji i otwarcia drogi do uzasadnionego postępu uwydatnia KL w następujących słowach: „Aby zachować zdrową tradycję, a jednocześnie otworzyć drogę do uprawnionego postępu, reformę poszczególnych części liturgii powinny zawsze poprzedzać dokładne studia teologiczne, historyczne i pastoralne [...]. Nowości należy wprowadzać tylko wtedy, gdy tego wymaga prawdziwe i niewątpliwe dobro Kościoła, z zastrzeżeniem jednak, że nowe formy będą niejako organicznie wyrastać z form już istniejących” (KL 23).

2. *Żdrowa tradycja i uprawniony rozwój*

2.1. Na podstawie przytoczonych dokumentów Magisterium spróbujemy odpowiedzieć na pytanie, co stanowi niepodlegającą zmianom istotę sakramentów (*sacramentorum substantiam*) i co upoważniało ojców Soboru Watykańskiego II do podjęcia tak dogłębnej reformy, jakiej jesteśmy świadkami i uczestnikami. Istotę sakramentów stanowi to, co w ich strukturze jako znaków uchwytnych przy pomocy zmysłów swoją Boską powagą określił sam Chrystus i co jest poświadczone w źródłach Bożego Objawienia. Nie można jednak istoty sakramentów utożsamiać z tzw. materią i formą, rozumianymi w świetle teorii hylemorfizmu na temat struktury bytów materialnych, albowiem także „materia” i „forma” sakramentów (nie tylko ich „oprawa obrzędowa”) podlegała w ciągu wieków zmianom, np. używanie w sprawowaniu Eucharystii chleba kwaszonego lub praśnego; sformułowanie tzw. „słów Pańskich” uznawanych w Kościele łacińskim za słowa „konsekrujące”. Po Soborze Watykańskim II nastąpiła zmiana sakramentalnego gestu i słów formuły przy sprawowaniu sakramentu bierzmowania¹³. W liturgii sakramentu pokuty i pojednania wprowadzona została nowa formuła rozgrzeszenia (2 grudnia 1973 roku). W sprawowaniu sakramentu namaszczenia chorych nastąpiła zmiana

---

¹³ Por. Paweł VI, konstytucja apostolska *Divinae consortium naturae* (15 sierpnia 1971).

„materii” (obecnie oprócz oleju z oliwek można używać innych olejów roślinnych), zmiana gestu sakramentalnego (stosuje się tylko dwa namaszczenia: na czole i na dłoniach chorego) oraz towarzyszącej namaszczeniu formuły (odnowiony obrzęd został ogłoszony 7 grudnia 1972 roku).

Istotę sakramentów stanowiłoby więc złączenie przez Chrystusa określonego daru łaski, czyli udziału wiernego w misterium paschalnym, z pewnym znakiem, składającym się z gestów i słów, których precyzyjne określenie pozostawił Chrystus swojemu Kościołowi. Wyjątek stanowią sakrament chrztu, w którym z woli Chrystusa oczyszczenie z grzechów jest symbolizowane przez obmycie wodą (kąpiel) oraz sakrament Eucharystii, na podstawie nakazu Chrystusa sprawowany, przyjmowany i adorowany pod postaciami chleba i wina. Kościół nie ma władzy w odniesieniu do istoty sakramentów, to znaczy nie może swoją powagą ustanawiać jakichś nowych źródeł łaski przy zastosowaniu przez siebie ustanowionych znaków. W obecnym stanie teologicznego rozeznania możemy stwierdzić, że Chrystus w ścisłym związku z aktem powołania do bytu Kościoła ustanowił sakramenty, będące skutecznymi znakami łaski płynącej z misterium paschalnego (męki i zmartwychwstania), odpowiadającymi procesowi urzeczywistniania się tegoż misterium w życiu ludzi wszczepionych w Mistyczne Ciało Chrystusa. Ten dar łaski właściwy dla poszczególnych sakramentów zostaje udzielony w związku z różnymi sytuacjami ludzkiego życia. I tak łaską chrztu jest komunikowany w mocy

Ducha Świętego udział w śmierci i zmartwychwstaniu Chrystusa przez obmycie wodą oraz wezwanie Trzech Osób Boskich (por. Mt 28, 19). Łaska sakramentu bierzmowania to udzielenie ochrzczonego Duchu Świętym jako Daru poprzez nałożenie rąk i namaszczenie olejem krzyżma, symbolizujące wewnętrzne „namaszczenie” tymże Duchem i Jego darami. Istotą sakramentu Eucharystii jest uobecnienie mocą Ducha Świętego – ożywiającego „słowa Pańskie” wypowiedane przez wyświęconego szafarza (biskupa lub prezbitera) nad pszennym chlebem i winem z winnego krzewu – krzyżowej ofiary Chrystusa uwieńczonej Jego uwielbieniem przez Ojca mocą tegoż Ducha. Istotą sakramentu pokuty i pojednania jest odpuszczenie wiernemu grzechów popełnionych po chrzcie przez obdarzonego „władzą kluczy” szafarza, dokonywane mocą misterium śmierci i zmartwychwstania Chrystusa oraz w imieniu Kościoła. Sakrament namaszczenia chorych niesie ze sobą łaskę ulgi w poważnej chorobie i – w razie potrzeby – odpuszczenie grzechów (por. Jk 5, 14n). W sakramencie święceń istotą jest nałożenie przez biskupa rąk na głowę kandydata oraz słowa wyrażające udzielenie kandydatowi daru Ducha Świętego do pełnienia w Kościele posługi związanej z danym stopniem sakramentu (mamy trzy stopnie sakramentu święceń, dwa z nich: episkopat i prezbiterat dają udział w urzędzie posługi kapłańskiej – *sacerdotium*; diakon zostaje wyświęcony nie do kapłaństwa, ale do posługiwania biskupowi i prezbiterom). Wreszcie w sakramencie małżeństwa elementem istotnym (według nauki obowiązującej

w Kościele rzymskokatolickim) jest wyrażenie przez mężczyznę i kobietę nieodwołalnej woli trwania we wspólnocie powołanej do wzajemnej miłości i pomocy oraz do przekazywania życia i wychowania potomstwa w celu objawiania światu misterium oblubieńczego związku Chrystusa z Kościołem (por. Ef 5, 22–33).

2.2. Postanowienia Soboru Watykańskiego II dotyczące ogólnej odnowy liturgii zakładają jako jej nienaruszalny fundament i zarazem granicę dla możliwych dalszych planów odnowy elementy pochodzące z Boskiego ustanowienia. Wydaje się, że owe Boskie i niepodlegające zmianom elementy trzeba uznać za tożsame z „istotą sakramentów”, o której mówili ojcowie Soboru Trydenckiego. Wydaje się również, że poza ową „istotą sakramentów” nie ma innych elementów niezmiennych, a więc takich, które w świetle źródeł objawienia i zdrowej tradycji liturgicznej nie mogłyby zostać zmienione. Już Pius XII uczył, że ewolucja w zakresie zmiennych elementów liturgii prowadziła niekiedy do tego, iż niektóre z nich okazały się wręcz niewłaściwe (*défectueux*), zaś KL określa te elementy jako niezupełnie odpowiadające samej naturze liturgii albo mniej odpowiednie (*minus aptae*). Usunięcie z liturgii takich elementów jest nie tylko możliwe, ale pożądane celem wyeliminowania przeszkód w doprowadzeniu wiernych do świadomego, pełnego i czynnego udziału w liturgii (KL 21). Przytoczmy choćby niektóre z tych elementów: proklamacja słowa w języku dla ludzi niezrozumiałym, niezgodna z samą istotą słownej komunikacji; modlitwy tzw. ofertorium

we mszy świętej, będące swoistą antycypacją modlitwy kanonu; zawiła struktura obrzędów Komunii Świętej we mszy sprawowanej według mszału św. Piusa V (1570); celebracja mszy wobec wystawionego Najświętszego Sakramentu; „uświęcanie” zwykłego wina przez wpuszczenie do niego cząstki chleba eucharystycznego. Na tle wyrażonej nauki Piusa XII i KL 21 traktowanie tzw. mszy trydenckiej jako ideału przekazanego nam przez Tradycję i żądanie, aby Stolica Apostolska przywróciła tę formę celebracji jako bardziej wierną Tradycji, jest oznaką podważania zasady wierności tejże zdrowej tradycji i otwarcia drogi do uprawnionego postępu (por. KL 23)¹⁴.

2.3. Przykładem rzeczowej apologii posoborowej odnowy liturgii mszy świętej jest zamieszczone w Mszału Pawła VI (pierwsze wydanie ogłoszone 26 marca 1970 roku; trzecie zatwierdzone 10 kwietnia 2000 roku) *Proemium do Ogólnego wprowadzenia do Mszału rzymskiego* (skrót: OWMR). W piętnastu punktach ujętych w trzy paragrafy dokument ten wykazuje, że mszał ten zarówno w wyłożonej w OWMR nauce o misterium Eucharystii, jak w strukturze i treści obrzędów (*Ordo Missae*), pozostaje w nurcie autentycznej Tradycji trwającej od czasów patrystycznych i potwierdzonej przez Sobór Trydencki. Co więcej, że reforma liturgii mszalnej przeprowadzona w wyniku postanowień Soboru Watykańskiego II jest bardziej zgodna z Tradycją ojców

---

¹⁴ Por. ks. D. J. Olewiński, *W obronie Mszy świętej i tradycji katolickiej*, Komorów 1997.

Kościół, niż można było osiągnąć w czasach pontyfikatu św. Piusa V, który stwierdził, że mszał opublikowany po Soborze Trydenckim (14 lipca 1570 roku) został zredagowany *ad pristinam sanctorum Patrum normam*.

We wspomnianym *Proemium* (numeracja jego punktów stanowi całość z numeracją OWMR, które łącznie liczy 399 pozycji) czytamy, że Kościół, który odnawia swoją liturgię, jest podobny do ewangelicznego ojca rodziny, który dla dobra swych dzieci wydobywa ze swojego skarbcza *vetera et nova*: „Pozostając wierny swemu zadaniu nauczyciela prawdy i strzegąc rzeczy «starych», czyli depozytu tradycji, spełnia również obowiązek rozważania i roztropnego stosowania «rzeczy nowych»” (por. Mt 13, 52; OWMR 15).

Kościół czuje się do tego uprawniony przez samego Chrystusa, który przekazał swoim uczniom dyspozycje dotyczące przygotowania w Jerozolimie usłanej sali, w jakiej miał spożyć z nimi ostatnią wieczerzę (por. Łk 22, 12), a także przekazał im testamentalne polecenie: „To czyńcie na moją pamiątkę” (1 Kor 11, 24n; Łk 22, 19; OWMR 1).

3. *Rozczarowanie i znaki zapytania* – *reforma liturgii w ocenie papieża*

Po uchwaleniu soborowej Konstytucji o liturgii świętej papież Paweł VI mocą motu proprio *Sacram Liturgiam* (25 stycznia 1964 roku) ustanowił Consilium

ad exsequendam Constitutionem de sacra liturgia (Radę dla wykonania Konstytucji o liturgii). Jej przewodniczącym mianował kard. Giacomo Lercaro, sekretarzem zaś ustanowił zakonnika ze Zgromadzenia Misjonarzy św. Wincentego à Paulo, Annibale Bugninięgo. W skład Rady wchodziło około czterdziestu członków spośród kardynałów i biskupów, funkcję pomocniczą zaś pełniło kilkudziesięciu konsultorów, którzy pracowali jako specjaliści w trzynastu różnych zespołach badawczych, przygotowując dokumenty i księgi, które miały się stopniowo ukazywać, wyznaczając kolejne etapy zaplanowanej przez Sobór reformy¹⁵. W tym punkcie niniejszego szkicu przedstawimy niektóre wypowiedzi papieży Jana Pawła II oraz Benedykta XVI na temat przebiegu i owoców posoborowej odnowy.

Jan Paweł II ogłosił dwa zasadnicze dokumenty na powyższy temat: list apostolski *Vicesimus quintus annus* w dwudziestą piątą rocznicę (4 grudnia 1988 roku) ogłoszenia konstytucji soborowej *Sacrosanctum Concilium* oraz list apostolski *Spiritus et Sponsa* (4 grudnia 2003 roku) z okazji czterdziestej rocznicy tegoż wydarzenia. Przytoczymy główne stwierdzenia Jana Paw-

---

15 Zarys dziejów ruchu liturgicznego oraz reformy przygotowywanej już od roku 1948, a przeprowadzanej etapami w okresie posoborowym przedstawiają zwłaszcza dwaj autorzy: B. Botte, *Le mouvement liturgique. Témoignage et souvenirs*, Paris 1973 oraz A. Bugnini, *La riforma liturgica (1948-1975)*, Roma 1983.

ła II na temat owoców przeprowadzonej reformy oraz zadań, jakie z nich wynikają dla całego Kościoła katolickiego i dla poszczególnych jego członków.

3.1. *Ocena reformy liturgii*
w liście apostolskim papieża Jana Pawła II
„Vicesimus quintus annus”

3.1.1. „Konstytucja [...] była pierwszym owocem Soboru, którego pragnął Jan XXIII dla odnowy Kościoła; przygotował ją szeroko rozwinięty ruch liturgiczny i pastoralny, stała się zwiastunem nadziei dla życia Kościoła i jego odnowy” (*Vicesimus quintus annus* 1; odtąd skrót: VQA). „Konstytucja *Sacrosanctum Concilium*, jako chronologicznie pierwszy dokument soborowy, antycypuje Konstytucję dogmatyczną o Kościele *Lumen gentium*, a sama z kolei jest wzbogacona jej nauczaniem” (VQA 2).

3.1.2. „W pracy [nad reformą obrzędów i ksiąg liturgicznych – przyp. ks. S. C.] kierowano się soborową zasadą wierności Tradycji i otwarcia się na prawowity postęp (por. KL 23); dlatego można powiedzieć, że reforma liturgiczna jest ściśle tradycyjna, «ad normam Sanctorum Patrum»” (VQA 4).

3.1.3. „Zasadnicze dyrektywy Konstytucji, które stanowiły podstawę reformy, nadal odgrywają swą rolę w prowadzeniu wiernych do czynnego sprawowania tajemnic «pierwszego i niezbędnego źródła prawdziwie chrześcijańskiego ducha»” (por. KL 14). „[...] należy

o tych zasadach stale pamiętać i nie ustawać w ich zgłębianiu” (VQA 5).

3.1.4. „Pierwszą zasadą jest uobecnianie Tajemnicy paschalnej Chrystusa w liturgii Kościoła [...]. Całość życia liturgicznego koncentruje się wokół Ofiary eucharystycznej oraz innych sakramentów, skąd czerpiemy jako z żywych źródeł zbawienia (Iz 12, 3)” (VQA 6). „Ponieważ śmierć Chrystusa na krzyżu i Jego zmartwychwstanie stanowią treść codziennego życia Kościoła i zapowiedź wiecznej Paschy, pierwszym zadaniem liturgii jest niestrudzone wprowadzanie nas na otwartą przez Chrystusa drogę paschalną, na której człowiek godzi się umrzeć, aby mieć życie wieczne” (VQA 6).

3.1.5. Jan Paweł II przypomina wieloraką obecność Chrystusa mocą Ducha Świętego w Kościele, przede wszystkim w czynnościach liturgicznych: w zgromadzeniu wiernych na modlitwie; w osobie kapłana działającego *in persona Christi*; w słowie głoszonym w zgromadzeniu i wyjaśnianym w homilii; w sakramentach, a w sposób szczególny i wzniosły w ofierze mszy świętej pod postaciami eucharystycznymi. Duszpasterze winni często przypominać naukę wiary o tej rzeczywistej i tajemniczej obecności, którą wierni winni żyć, a teologowie winni zgłębiać [...]. „Rzeczy święte powinny być zawsze traktowane jako święte” (VQA 7).

3.1.6. Jan Paweł II akcentuje naukę Soboru o tworzącej jeden akt kultu więzi obrzędu i słowa proklamowanego w liturgii (por. KL 24, 35, 48, 56; KO 21). Uczy, że rozwój życia chrześcijańskiego (i liturgicznego) jest

uwarunkowany żywą znajomością i umiłowaniem słowa Bożego (por. KL 24), rozpoznawaniem Chrystusa „przy stole Słowa i Chleba” (por. Łk 24, 27.32.35; VQA 8).

3.1.7. Można uznać, że zamierzona przez Sobór reforma liturgii została dokonana. Jednak „zadaniem do wykonania pozostaje wciąż jeszcze duszpasterstwo liturgiczne, które pozwoli z bogactwa liturgii obficie czerpać moc spływającą z Chrystusa na wszystkie członki Jego Ciała, którym jest Kościół” (VQA 10). „Najpilniejszym zadaniem jest formacja biblijna i liturgiczna ludu Bożego, pasterzy i wiernych”. Bez niej nie można się spodziewać pełnego i czynnego udziału ludu w liturgii (por. KL 14; VQA 15).

3.1.8. „Wydaje się, iż nadszedł czas, aby odnaleźć ten wielki powiew, który przynaglił Kościół wówczas, gdy konstytucja *Sacrosanctum Concilium* była przygotowywana, dyskutowana, przegłosowana i zatwierdzona, i kiedy były znane pierwsze zasady wprowadzenia jej w życie. Ziarno zostało zasiane: zaznało srogości zimy [czy dlatego, że KL została uchwalona w grudniu? – przyp. ks. S. C.], lecz zakiełkowało i stało się drzewem” (VQA 23).

3.1.9. Dodajmy, że papież nie pomija zjawisk negatywnych we wprowadzaniu reformy. „Obok tych dobrodziejstw reformy liturgicznej [...] w jej wprowadzaniu miały miejsce pewne mniej lub bardziej poważne dewiacje” (VQA 13). Jan Paweł II wylicza cały ich katalog: niedozwolone opuszczenia lub dodatki;

wymyślone obrzędy niezgodne z ustalonymi normami; nadużycia w praktyce zbiorowego rozgrzeszenia; układanie prywatnych modlitw eucharystycznych; stosowanie tekstów świeckich zamiast czytań biblijnych. Tego rodzaju inicjatywy są dalekie od reformy i sprzeczne z księgami liturgicznymi; pozbawiają one wiernych prawdziwych bogactw liturgii Kościoła (por. VQA 13).

3.2. *Reforma liturgii w świetle listu apostolskiego
Jana Pawła II „Spiritus et Sponsa”*

3.2.1. Tytuł tego listu apostolskiego opiera się na końcowych zdaniach Apokalipsy: „Duch i Oblubienica mówią: «Przyjdź!». A kto słyszy, niech powie: «Przyjdź!». I kto odczuwa pragnienie, niech przyjdzie, kto chce, niech wody życia darmo zaczerpnie” (Ap 22, 17). Na podstawie tego dialogu Oblubienicy i Oblubieńca Jan Paweł II proponuje nową „definicję” liturgii: ujętą jakby w formie pytań retorycznych: „Czyż [...] liturgia nie jest właśnie zgodnym głosem Ducha Świętego i Oblubienicy, Kościoła świętego, wołających do Chrystusa Pana: «Przyjdź!»? Czyż liturgia nie jest owym czystym i niewyczerpanym źródłem «wody żywej», z którego każdy spragniony może darmo czerpać Boży dar (por. J 4, 10)?” (*Spiritus et Sponsa* 1; od-tąd skrót: SetS).

3.2.2. Jan Paweł II raz jeszcze odwołuje się do podstawowych treści soborowej Konstytucji o liturgii. Według

niego zawiera ona „zasady, na których opiera się sprawowanie liturgii Kościoła i które inspirują jej zdrową odnowę w czasie”. Sobór rozważał liturgię w perspektywie historii zbawienia, której centrum jest misterium paschalne. Liturgia nie jest tylko działaniem wewnątrzkościelnym, ale ma ona zasięg powszechny i kosmiczny: Kościół wstawia się w modlitwie za całą ludzkość, wielbi Boga w każdej przestrzeni i czasie, odmierzającym powtarzającym się cyklem roku (por. SetS 3). Liturgia nie wyczerpuje całej działalności Kościoła (por. KL 9). Będąc źródłem i szczytem tej działalności, zakłada głoszenie orędzia Ewangelii i katechezy, domaga się świadectwa życia w wierze w każdym czasie ludzkiej historii: „Misterium ukazywane w przepowiadaniu i w katechezie, przyjęte z wiarą i sprawowane w liturgii, powinno kształtować całe życie wierzących, którzy zostali powołani, aby je głosić w świecie” (SetS 3; por. KL 10).

3.2.3. Jan Paweł II przypomina motu proprio św. Piusa X *Tra le sollecitudini* o muzyce sakralnej i z okazji stulecia jego ogłoszenia podkreśla naukę Soboru Watykańskiego II o roli muzyki w staraniu o czynne uczestnictwo wiernych w liturgii (por. SetS 4; KL 112). Papież zaleca również troskę o odpowiednią formację artystów i rzemieślników zajmujących się budową i wyposażeniem kościołów, tak aby ich piękno wyrażało piękno samego Boga (SetS 5; por. KL 122).

3.2.4. Jan Paweł II przypomina swego rodzaju „rachunek sumienia”, do jakiego wezwał wszystkich członków Kościoła w liście apostołskim *Tertio millennio*

adveniente (10 listopada 1994 roku) i ponawia pytania dotyczące recepcji głównych postulatów Soboru Watykańskiego II: „Czy liturgia jest przeżywana jako źródło i szczyt życia Kościoła zgodnie z nauczaniem Konstytucji *Sacrosanctum Concilium* (por. KL 10)? Czy odkrycie na nowo wartości słowa Bożego, jakie nastąpiło dzięki reformie, znalazło pozytywne odzwierciedlenie w naszych celebracjach?” (SetS 6; *Tertio millennio adveniente* 36). Papież pyta o obecność liturgii w codzienności wiernych i w rytmie życia wspólnot; o rolę liturgii w dążeniu wiernych do świętości, o jej wpływ na dynamizm misyjny wierzących (por. SetS 6).

3.2.5. Papież wzywa biskupów do troski o wierność przepisom odnowionych ksiąg liturgicznych; zachęca do studiowania ich treści oraz do zapewnienia odpowiedniej formacji biblijnej i liturgicznej zarówno duszpasterzom, jak i wiernym świeckim (SetS 7; por. KK 26; KL 14), do wierności Pismu Świętemu i Tradycji, interpretowanym autorytatywnie przez Magisterium Kościoła (SetS 7).

3.2.6. Jan Paweł II wzywa do rozwijania duszpasterstwa liturgicznego związanego z odnowionymi obrzędami; szczególnego starania wymaga wyjaśnianie czytań biblijnych stanowiących integralną część liturgii mszy świętej i sakramentów. W liturgii ujawnia się bowiem pełne znaczenie słowa Bożego; wygłoszony fragment biblijny musi być interpretowany w kontekście historii zbawienia i sytuacji życia chrześcijan (SetS 8).

3.2.7. Ojciec Święty przypomina naukę Soboru o niedzieli jako podstawie i rdzeniu roku liturgicznego (KL 106), a także wykładnię tej nauki przekazaną w swym liście apostołskim *Dies Domini* z dnia 31 maja 1998 roku (SetS 9).

3.2.8. W wyniku kulturowo-religijnych przemian, jakie dokonały się w ciągu minionego czterdziestolecia, zwłaszcza na obszarach o starej tradycji chrześcijańskiej, konieczna jest nowa ewangelizacja, która by zaspokoiła ciągle żywe pragnienie duchowości. Pragnieniu temu winna odpowiadać troska o godną celebrację liturgii, praktyka „sztuki mistagogicznej” na wzór dany nam przez ojców Kościoła, a zwłaszcza wychowanie do milczenia. Pozwala ono wsłuchiwać się w głos Ducha Świętego przemawiającego do serca oraz łączyć osobistą modlitwę z oficjalną modlitwą Kościoła (por. OWLG 202). Milczenie w liturgii jest szczególnie cenne w obecnym świecie zdominowanym przez pośpiech, hałas i troskę o sprawy przemijające. Dla zapewnienia niezbędnej formacji liturgicznej należy zadbąć o zamiłowanie do publicznej modlitwy Kościoła, która jest źródłem pobożności i podtrzymaniem modlitwy osobistej¹⁶. Wśród form osobistej modlitwy połączonej z kontemplacją misterium Chrystusa zaleca Jan Paweł II modlitwę różańcową, którą wzbogacił przez wprowadzenie tajemnic światła (list apostołski

---

¹⁶ Por. KL 90, *Ogólne wprowadzenie do Liturgii godzin* (dalej: OWLG), 202

Rosarium Virginis Mariae z dnia 16 października 2002 roku (por. SetS 10–14)¹⁷.

3.2.9. W końcowym fragmencie listu SetS Jan Paweł II zwraca się z apelem do pasterzy, których zadaniem jest właściwe „rozeznanie i kierownictwo”. Dokonana w ostatnich dziesięcioleciach odnowa wykazała, że „możliwe jest wprowadzenie norm gwarantujących tożsamość i godność liturgii”, a zarazem dopuszczenie twórczych inicjatyw i przystosowanie do potrzeb właściwych różnym regionom, sytuacjom i kulturom. Nawiązując do swoich poprzednich dokumentów¹⁸, Jan Paweł II przestrzega przed poważnymi nadużyciami wynikającymi z nieposłuszeństwa przepisom liturgicznym. Nadużycia te przesłaniają prawdę tajemnicy, wywołują zamęt i napięcia wśród ludu Bożego, nie mają nic wspólnego z autentycznym duchem Soboru; wymagają roztropnego i stanowczego korygowania ze strony duszpasterzy (por. SetS 15).

Mimo tego surowego tonu w ocenie nadużyć ostatni akcent dokumentu jest pozytywny i napawający nadzieją: „Ogłoszenie Konstytucji liturgicznej zapoczątkowało w życiu Kościoła nowy etap o podstawowym

---

¹⁷ W tym kontekście szczególną pomocą ma być *Dyrektorium o pobożności ludowej i liturgii. Zasady i wskazania* wydane przez Kongregację ds. Kultu Bożego i Dyscypliny Sakramentów (17 grudnia 2001).

¹⁸ Chodzi tu zwłaszcza o encyklikę *Ecclesia de Eucharistia* (17 kwietnia 2003), nr 52 oraz o list apostolski *Vicesimus quintus annus* (4 grudnia 1988), nr 13.

znaczeniu dla ukazywania wartości i rozwoju liturgii, ożywiany tchnieniem Ducha, Kościół, który realizuje swoją misję jako sakrament – znak i narzędzie zjednoczenia z Bogiem i jedności całego rodzaju ludzkiego (por. KK 1), znajduje w liturgii najwyższy wyraz swej misteryjnej rzeczywistości” (SetS 16).

„Niech zatem na początku tego tysiąclecia rozwija się «duchowość liturgiczna», uświadamiająca, że pierwszym «liturgiem» jest zawsze Chrystus, który nie przestaje działać w Kościele i w świecie mocą nieustannie sprawowanego misterium paschalnego i łączy z sobą Kościół na chwałę Ojca w jedności Ducha Świętego” (SetS 16).

3.2.10. Całe nauczanie Jana Pawła II o liturgii skupia się wokół misterium Eucharystii. Ten wątek zauważamy już w pierwszej jego encyklice – *Redemptor hominis* (4 marca 1979 roku, dalej skrót: RH). Papież stwierdza: „Kościół żyje Eucharystią, żyje pełnią tego sakramentu, którego zdumiewająca treść i znaczenie tylokrotnie znajdowało wyraz w nauczaniu Kościoła od najdawniejszych czasów aż do naszych dni [...]. Podstawowym zadaniem, a przede wszystkim widzialną łaską i źródłem nadprzyrodzonej mocy Kościoła jako ludu Bożego – jest trwać i stale postępować w życiu eucharystycznym, w pobożności eucharystycznej, rozwijać się duchowo w klimacie Eucharystii. [...] Jest [ona – przyp. ks. S. C.] równocześnie Sakramentem – Ofiarą i Sakramentem – Komunią, i Sakramentem – Obecnością” (RH 20).

Specyficzną formą nauczania Jana Pawła II na temat misterium Eucharystii były jego wielkoczwartkowe listy do kapłanów, wysyłane od roku 1979 aż do 2005 (ostatni list nosi datę 13 marca 2005 roku – trzy tygodnie przed dniem odejścia papieża do Ojca). Listy te były podyktowane pragnieniem utrwalenia w świadomości kapłanów poczucia ich tożsamości zakorzenionej w sakramencie święceń i w posłudze sprawowania Eucharystii, za którą każdy biskup i prezbiter jest odpowiedzialny wobec Chrystusa i wspólnoty wierzących¹⁹. Szczególną wymowę doktrynalną ma list *Dominicae Cenerae. O tajemnicy i kulcie Eucharystii* (24 lutego 1980 roku). Pragnieniem Jana Pawła II było, aby rok 2000, rok Wielkiego Jubileuszu, miał szczególnie eucharystyczny charakter. W liście apostolskim *Tertio millennio adveniente* zawierającym program obchodów tego jubileuszu papież pisał: „Rok dwutysięczny będzie rokiem głęboko eucharystycznym: w Sakramencie Eucharystii Zbawiciel, który dwadzieścia wieków temu przyjął ciało w łonie Maryi, nadal ofiaruje się ludzkości jako źródło Boskiego życia” (nr 55)²⁰.

---

¹⁹ Por. ks. S. Czerwik, *Orędzie o tożsamości i posługiwaniu kapłanów w wielkoczwartkowych listach Jana Pawła II z lat 1979–2005*, „Kielecki Przegląd Diecezjalny” 2011, nr 2, s. 129–141.

²⁰ W związku z pragnieniem Jana Pawła II, aby rok 2000 był „rokiem głęboko eucharystycznym”, Komisja Teologiczno-Historyczna Wielkiego Jubileuszu opublikowała książkę *Eucharystia – sakrament nowego życia* (tłum. ks. S. Czerwik, Kato-wice 2000).

W ostatnim roku przygotowania do Jubileuszu, poświęconym Osobie Ducha Świętego, Jan Paweł II ogłosił list apostolski *Dies Domini* (31 maja 1998 roku), w którym ukazał teologiczno-pastoralny sens niedzieli. Tak o niej pisał: „Zaproponowałem wierzącym do rozważenia temat «niedzieli» jako dnia Pana zmartwychwstałego i szczególnego dnia Kościoła. Wezwałem wówczas wszystkich, by odkryli na nowo sprawowanie Eucharystii jako serca niedzieli” (por. *Dies Domini* 32–34).

Zarysowany na początku pontyfikatu Jana Pawła II temat *Kościół żyje Eucharystią* (RH 20), podjął papież ponownie w encyklice *Ecclesia de Eucharistia. O Eucharystii w życiu Kościoła* (17 kwietnia 2003 roku – encyklika ta, opublikowana w Wielki Czwartek, zastąpiła wielkoczwartkowy list do kapłanów owego roku. Dalej skrót: EdeE). W dokumencie tym pojawia się znamieny „rys maryjny” nauki Jana Pawła o Eucharystii: ostatni rozdział encykliki nosi tytuł *W szkole Maryi, „Niewiasty Eucharystii”* (nr 53–59). Powraca też zaniepokojenie papieża brakiem posłuszeństwa kapłanów wobec zasad sprawowania liturgii oraz zaniedbaniem „piękna celebracji” (por. EdeE 65–73). Aby zaradzić tym niepokojącym zjawiskom, Jan Paweł II zapowiedział publikację stosownego dokumentu, opracowanego przez odpowiednie dykasterie kurii rzymskiej „na ten tak ważny temat” (EdeE 52) – była to instrukcja *Redemptionis sacramentum*. O tym, co należy zachowywać, a czego unikać w związku z Najświętszą Eucharystią (25 marca 2004 roku).

3.2.11. Ostatnim akcentem nauczania Jana Pawła II o Najświętszej Eucharystii i jego czci dla tego misterium było ogłoszenie specjalnego Roku Eucharystii, który miał być zainaugurowany przez Międzynarodowy Kongres Eucharystyczny (10–17 października 2004 roku) w Guadalajara (Meksyk), a zakończony XI Zwyczajnym Zgromadzeniem Synodu Biskupów w Watykanie (2–29 października 2005 roku) poświęconym zagadnieniu: *Eucharystia źródłem i szczytem życia i misji Kościoła*²¹. Teologiczno-pastoralne założenia i motywacje Roku Eucharystii przedstawił papież w liście apostolskim *Mane nobiscum, Domine* (7 października 2004 roku). Dokument ten czerpie inspirację z opowiadania o uczniach idących do Emaus (Łk 24, 13–35). Zgodnie z zamierzeniem Jana Pawła II Rok Eucharystii miał uwydatnić ciągłość kierunku nauczania wytyczonego od początku jego pontyfikatu, a zarazem zakończenie dotychczas przebytej drogi (por. *Mane nobiscum, Domine* 5, 10).

Ojciec Święty nie poprzestał na teologicznym wykładzie na temat samej natury Eucharystii, ale opierając się na słowach św. Pawła, wskazał na ścisłą więź celebracji „pamiętki Pana” (por. 1 Kor 11, 24n) oraz głoszenia Jego śmierci i zmartwychwstania aż do Jego przyjścia w chwale (1 Kor 11, 26). Pierwszym elementem egzystencjalnego programu, jaki wynika z uczestnictwa w Eucharystii, winno być bezwarunkowe „tak” wobec

---

21 *De facto* synod obradował do 23 października 2005 roku.

woli Ojca oraz „dzięki” i „amen” głoszone w imieniu całej ludzkości i świata. Słowa te wyrażają transcendentne odniesienie do Boga całej ludzkiej egzystencji oraz trwanie w dziękczynieniu, czyli w postawie eucharystycznej. Druga konsekwencja udziału w Eucharystii to komunია, pokój i solidarność z ludźmi we wszystkich okolicznościach życia. Trzeci wymóg szczerej celebracji – to troska o przezwyciężanie w świecie ubóstwa, niesienie pomocy głodnym, chorym, samotnym, starcom, bezrobotnym i emigrantom. Postawy te wynikają z nauki i przykładu Jezusa (por. J 13, 1–20; 1 Kor 11, 17–22.27–34; Mt 25, 31–46; J 15, 12n). „Tylko po wzajemnej miłości i trosce o potrzebujących zostaniemy rozpoznani jako prawdziwi uczniowie Chrystusa [...]. To właśnie jest kryterium, wedle którego będzie mierzona autentyczność naszych celebracji eucharystycznych” (*Mane nobiscum, Domine* 28). W tym punkcie przejdźmy do etapu posoborowego rozczarowania.

*4. Stanowisko kard. J. Ratzingera
– papieża Benedykta XVI
wobec posoborowej reformy liturgii*

4.1. Jeszcze jako kardynał Joseph Ratzinger wyrażał stanowczą rezerwę w stosunku do sposobu przeprowadzania reform w liturgii: wobec tendencji do jej uproszczenia, skrócenia, zrozumiałości, „spłaszczenia”, wobec „tworzenia liturgii” przez różne komisje ekspertów. Te

krytyczne określenia wydają się aluzją do działania powołanej po Soborze Watykańskim II Rady dla wykonania Konstytucji o liturgii świętej oraz istniejących w jej obrębie zespołów studyjnych (*coetus a studiis*). Oto kilka cytatów z udzielonego przez kardynała w roku 1996 wywiadu pt. *Sól ziemi*: „Nasza reforma liturgii wykazuje błędną, w moim przekonaniu, tendencję, by totalnie «inkulturować» liturgię w nowoczesny świat. Liturgia ma stać się jeszcze krótsza, wszystko, co rzekomo jest w niej niezrozumiałe, należy usunąć – przetransponować na jeszcze bardziej «płaski» język [...]. Działania liturgiczne należy bowiem pojmować nie na czysto racjonalny sposób, tak jak pojmujemy prelekcję czy odczyt, lecz na różnorakie sposoby – pojmować wszystkimi zmysłami i dzięki zaangażowaniu się w uroczystość, która nie została wymyślona przez żadną komisję, lecz przychodzi do mnie jakby z głębin tysięcy, a w ostatecznym rozrachunku z samej wieczności”²².

„Oczywiście, liturgia powinna być zrozumiała, dlatego musimy dobrze odczytywać, a potem dobrze interpretować i wyklądać słowo Boże. Ale do zrozumiałości słowa Bożego prowadzą inne drogi rozumienia. Przede wszystkim liturgia nie jest czymś, co wymyślają wciąż nowe komisje. Jako dzieło komisji stałaby się produktem,

---

22. *Sól ziemi. Chrześcijaństwo i Kościół katolicki na przelocie tysięcy: z kardynałem Josephem Ratzingerem (Benedyktem XVI) rozmawia Peter Seewald*, wywiad P. Seewalda z kard. J. Ratzingerem, tłum. G. Sowiński, Kraków 1997, s. 151.

obojętne, czy komisje zasiadają w Rzymie, w Trewirze czy w Paryżu. Liturgia musi zachowywać swą wielką ciągłość, swą ostateczną nienaruszalność, dzięki której rzeczywiście spotkam w niej tysiąclecia, a przez nie samą wieczność – wtedy wciągamy się we wspólnotową uroczystość, która jest czymś innym niż program wymyślony przez jakąś komisję czy komitet organizacyjny [...]. Dlatego potrzebujemy nowego wychowania liturgicznego, które w szczególności dotyczyłoby również kapłanów. Znów musi być dla wszystkich jasne, że liturgika nie jest po to, by ciągle przedstawiać nowe modele – to nie przemysł motoryzacyjny. Liturgika jest po to, by wprowadzać człowieka w istotę święta i uroczystości, by czynić go zdolnym do misterium [...]. Liturgia jest czymś innym niż wymyślanie nowych tekstów i rytuałów. [...] liturgia żywi się właśnie tradycją, którą nikt nie może manipulować [...]. Ośrodki, w których liturgia odprawia się bez żadnych trików, z szacunkiem i powagą, przyciągają młodych ludzi, nawet jeśli nie każde słowo jest dla nich zrozumiałe. Niestety, tolerancja nawet dla ekstrawaganckich igraszek jest u nas niemal nieograniczona, podczas gdy praktycznie nie ma czegoś takiego jak tolerancja dla dawnej liturgii. Z pewnością jest to błędna droga²³.

4.2. W wykładzie wygłoszonym dnia 8 października 2002 roku na Międzynarodowym Kongresie Katechetycznym (zorganizowanym w Watykanie przez

---

23 *Sól ziemi...*, *op. cit.*, s. 151–153.

Kongregację Nauki Wiary i Kongregację ds. Duchowieństwa) na temat *Aktualność doktrynalna Katechizmu Kościoła Katolickiego*, w części poświęconej celebracji misterium chrześcijańskiego (zwłaszcza nauce o sakramentach) w tymże katechizmie kard. J. Ratzinger poddał krytycznej ocenie relacje istniejące od czasów średniowiecza między teologią dogmatyczną i liturgią. W refleksji teologicznej „rozdzielono teologiczne rozważania o sakramentach od ich celebracji i rozpatrywano je w takich kategoriach jak ustanowienie sakramentu, znak sakramentalny, działanie sakramentów, ich szafarze i przyjmujący. [...] Znak sakramentalny analizowano za pomocą filozoficznych kategorii materii i formy. W ten sposób zwiększał się rozdziew między liturgią a teologią: dogmatyka nie wyjaśniała liturgii, lecz jedynie jej abstrakcyjne aspekty teologiczne, przez co liturgia wydawała się zwykłym zbiorem ceremonii, które przesłaniały istotę sakramentu, czyli jego materię i formę, i dlatego mogły być zmieniane. Liturgika [...] stała się nauką o obowiązujących normach liturgicznych i przybrała postać jurystycznego pozytywizmu”. Ruch liturgiczny w latach dwudziestych ubiegłego stulecia usiłował przezwyciężyć ów rozdziew, wyjaśniając sakrament od strony jego formy liturgicznej. Zadanie to jednak do tej pory nie zostało spełnione, mimo wskazań Konstytucji Soboru Watykańskiego o liturgii. Kard. J. Ratzinger podkreśla istniejący nadal rozdźwięk między teologią i liturgią oraz upatruje w nim przyczynę „chybionych” zmian dokonanych w ciągu posoborowej reformy: „Współczesna

liturgika znów zmierza do oddzielenia się od dogmatyki i staje się czymś w rodzaju techniki odprawiania nabożeństw. Podobnie dogmatyka ciągle nie uwzględnia przekonująco wymiaru liturgicznego. W chybionych zapędach reformatorskich nadal traktuje się liturgię jako zbiór obrzędów, które można dowolnie zastępować pod wpływem nowych idei”. W tym kontekście mówca wskazuje na ważne stwierdzenie Katechizmu Kościoła Katolickiego, wynikające z głębokiego rozumienia liturgii: „Żaden obrzęd sakramentalny nie może być zmieniony ani poddany manipulacji przez szafarza czy przez wspólnotę. Nawet najwyższy autorytet w Kościele nie może dowolnie zmieniać liturgii; może to czynić jedynie w posłuszeństwie wiary i religijnym szacunku dla misterium liturgii” (KKK 1125). „Umieszczony w katechizmie traktat o liturgii, który jest wprowadzeniem do części na temat sakramentów, stanowi wielki krok naprzód w teologii”²⁴.

Wydaje się, że na marginesie wyżej przytoczonych stwierdzeń kardynała Ratzingera można zadać sobie pytania: czy w dobie po Vaticanum II możliwe jest traktowanie liturgii „jako zbioru obrzędów, które można dowolnie zastępować pod wpływem nowych idei?”²⁵. Czy przeprowadzana po Soborze reforma naruszyła w jakiś

---

24 Przytoczone fragmenty wykładu kard. J. Ratzingera pochodzą z tekstu zamieszczonego w „L'Osservatore Romano” 2003, nr 3 (251), s. 51n.

25 *Ibidem*, s. 52.

sposób niezmiennie, z Bożego ustanowienia pochodzące elementy liturgii? Czy fakt zatwierdzenia przez papieży Pawła VI i Jana Pawła II przeprowadzonych zmian w strukturze obrzędów i w odnowionych księgach liturgicznych może być oceniany jako akt „dowolny”, niewynikający z posłuszeństwa wiary i z szacunku dla misterium liturgii; jako zerwanie ze zdrową, wielowiekową Tradycją?

*4.3. Postanowienia papieża Benedykta XVI
dotyczące dalszych losów
liturgii Kościoła katolickiego*

4.3.1. Dnia 22 lutego 2007 roku Benedykt XVI ogłosił posynodalną adhortację apostolską *Sacramentum caritatis* (dalej skrót: SC) będącą owocem obrad XI Zwyczajnego Zgromadzenia Ogólnego Synodu Biskupów, który odbył się w Watykanie w dniach 2–23 października 2005 roku, na zakończenie ogłoszonego przez Jana Pawła II Roku Eucharystii. Na wstępie tego dokumentu papież podziela przekonanie ojców Synodu o dobroczynnym wpływie, jaki miała na życie Kościoła reforma liturgiczna podjęta przez Sobór Watykański II: „Bardzo liczne były wyrazy uznania. Stwierdzono, że trudności, jak również niektóre zauważone nadużycia nie mogą przesłonić dobrodziejstw oraz ważności liturgicznej odnowy, która zawiera bogactwa nie w pełni jeszcze wykorzystane. Głównie chodzi o to, by odczytywać zmiany, jakich pragnął Sobór

w obrębie tej jedności, którą stanowi rozwój historyczny samego obrzędu, nie stosując nienaturalnego przerwania tej jedności” (SC 3). W przypisie do tego punktu papież dodaje: „Zwracam tutaj uwagę na konieczność hermeneutyki ciągłości, również w odniesieniu do właściwej lektury rozwoju liturgicznego po Soborze Watykańskim II”.

4.3.2. Dnia 7 lipca 2007 roku Benedykt XVI ogłosił list apostolski w formie motu proprio *Summorum Pontificum* oraz dołączył do niego list skierowany do biskupów *O stosowaniu liturgii rzymskiej w postaci sprzed reformy przeprowadzonej w 1970 roku*. Dokumenty te są odpowiedzią papieża na prośby wyrażane przez różne wspólnoty wiernych, aby mogły zachować praktykę celebracji mszy świętej według zasad zawartych w Mszałe rzymskim wydanym przed Soborem Watykańskim II. Na mocy tej decyzji dopuszczalne mają być dwie formy liturgii mszalnej: „forma zwyczajna” – utrwalona w Mszałe promulgowanym przez Pawła VI w roku 1970 oraz „forma nadzwyczajna” – zgodna z przepisami Mszału ogłoszonego przez Jana XXIII w roku 1962. Szczególnym motywem dopuszczenia „formy nadzwyczajnej” było pragnienie wyrażone już przez Jana Pawła II (por. motu proprio *Ecclesia Dei* z 2 lipca 1988 roku) i podtrzymane przez Benedykta XVI, aby pomóc członkom Bractwa Świętego Piusa X w odnalezieniu pełnej jedności z Następcą Piotra.

W liście skierowanym do biskupów Benedykt XVI wyznaje, że przywiązanie wielu wiernych do przedsoborowej formy celebracji mszy świętej było powodowane nadużyciami i zaniedbaniami popełnianymi w różnych środowiskach w celebracji według zasad Mszału z roku 1970. Oto osobiste wyznanie papieża: „Wiele osób, które [...] przyjmowały obowiązujący charakter Soboru Watykańskiego II i które były wierne Papieżowi i biskupom, pragnęło jednak odnaleźć też drogą im formę świętej liturgii; stało się tak głównie dlatego, że w wielu miejscach nie odprawiano w sposób zgodny z przepisami zawartymi w nowym Mszale, a posługiwanie się nim pojmowano jako upoważnienie, a nawet zobowiązanie do twórczości, która doprowadziła do trudnych do zniesienia deformacji liturgii. Mówię z doświadczenia, ponieważ ja także przeżyłem ten czas ze wszystkimi jego oczekiwaniami i całym zamieszaniem. I widziałem, jak przez samowolne deformacje liturgii bardzo głęboko zostały zranione osoby, które były w pełni zakorzenione w wierze Kościoła”²⁶.

Chyba celem zażegnania niepokoju, jaki może budzić dopuszczone „współistnienie” dwóch form celebracji, mimo bardzo starannie i pieczołowicie przygotowanej reformy dotychczas stosowanego obrzędu,

---

²⁶ Benedykt XVI, list do biskupów z okazji publikacji listu apostolskiego w formie motu proprio *Summarum Pontificum* o stosowaniu liturgii rzymskiej w postaci sprzed reformy przeprowadzonej w 1970 roku, Poznań 2007, s. 17.

Benedykt XVI stwierdza w liście do biskupów: „Nie ma żadnej sprzeczności między jednym i drugim wydaniem Mszału Rzymskiego. W historii liturgii jest wzrost i postęp, ale nie ma żadnego rozłamu. To, co przez poprzednie pokolenia było święte, również dla nas pozostaje święte i wielkie, i nie może być nagle całkowicie zabronione albo potraktowane jako szkodliwe. Nas wszystkich buduje zachowywanie wartości, jakie wyrosły z wiary i z modlitwy Kościoła oraz przyznanie im słusznego miejsca”²⁷.

Powtórzmy na zakończenie, że zaplanowana przez Sobór oraz stopniowo przygotowywana i prowadzana w życie reforma była podyktowana szacunkiem dla „zdrowej tradycji” i zarazem pragnieniem otwarcia drogi do „uprawnionego postępu” (KL 22). Kolejne etapy reformy poprzedzono wnikliwym studium historii poszczególnych obrzędów, a pieczołowity nadzór papieża Pawła VI i Jana Pawła II nad przebiegiem prac różnych zespołów studyjnych oraz ich aprobata ze strony tychże papieży są gwarancją zgodności reformy z *altiora principia* ustalonymi przez Sobór. Nadużycia popełniane przy wprowadzaniu zaplanowanych zmian były wyrazem ludzkich słabości, które nie mogą podważać reformy w jej zasadniczym kształcie ani kwestionować jej pozytywnej oceny, jakiej dali wyraz papieże epoki Soboru.

---

27 *Ibidem*, s. 20.

Jan Paweł II w liście apostolskim *Vicesimus quintus annus* napisał: „W dziele odnowy liturgicznej, której chciał Sobór, należy zważać na zachowanie wielkiej równowagi między tym, co Boże, i tym, co ludzkie; hierarchią i wiernymi; tradycją i postępem; prawem i dostosowaniem; poszczególnym człowiekiem i wspólnotą; milczeniem i chóralnym uniesieniem. Tylko w ten sposób liturgia ziemską będzie mogła związać się z liturgią w niebie, gdzie [...] utworzy się jeden chór [...], by jednym głosem śpiewać chwałę Ojca przez Jezusa Chrystusa”²⁸.

---

28 Fragment przemówienia Jana Pawła II do uczestników Zjazdu Przewodniczących i Sekretarzy Krajowych Komisji Liturgicznych (27 października 1984), zacytowany w końcowej części listu apostolskiego *Vicesimus quintus annus* (nr 23).

Doktoraty honoris causa

Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie

2 czerwca 1990

KARD. AGOSTINO CASAROLI

19 października 1991

PROF. RADIM PALOUŠ

19 października 1991

PROF. PAULIUS RABIKAUSKAS SI

15 listopada 1991

KARD. DR ANDRZEJ MARIA DESKUR

21 października 1992

PROF. BURKHARD NEUNHEUSER OSB

19 listopada 1994

KS. PROF. BOLESŁAW KUMOR

8 grudnia 1996

PROF. BOGDAN AUGUSTYN JANKOWSKI OSB

21 października 1997

PROF. GEORGE VINCENT COYNE SI

23 czerwca 1998

PROF. HERMANN JOSEF POTTMEYER

14 kwietnia 2000
KARD. DR FRANCISZEK MACHARSKI

7 maja 2001
KARD. MILOSLAV VLK

13 maja 2003
KARD. AUDRYS JUOZAS BAČKIS

28 stycznia 2005
HANNA SUCHOCKA

3 czerwca 2005
PROF. FRANCISZEK ZIEJKA

8 czerwca 2006
KARD. PROF. MARIAN JAWORSKI

20 października 2007
PROF. CARL A. ANDERSON

3 marca 2009
PROF. JULIAN WOJTKOWSKI

8 czerwca 2012
KARD. PROF. TARCISIO BERTONE

7 listopada 2012
KS. PROF. WENDELIN KNOCH

Spis treści

<i>Dyplom</i>	3
<i>Nota biograficzna</i>	5
<i>Uchwała nr 18/2013 Senatu Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie</i>	7
ks. prof. dr hab. Łukasz Kamykowski <i>Recenzja dorobku naukowo-dydaktycznego ks. prof. dr. hab. Stanisława Czerwika na okoliczność nadania godności doktora honoris causa przez Wydział Teologiczny Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie</i>	9
ks. prof. dr hab. Helmut Jan Sobeczko <i>Opinia w sprawie nadania godności doktora honoris causa przez Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie ks. prof. dr. hab. Stanisławowi Czerwikowi</i>	17
ks. prof. dr hab. Stefan Koperek CR <i>Łgudacja dla ks. prof. dr. hab. Stanisława Czerwika z okazji nadania mu godności doktora honoris causa przez Wydział Teologiczny Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie</i>	29
ks. prof. dr hab. Stanisław Czerwik <i>Odnowa liturgii po Soborze Watykańskim II: między zachwytem i rozczarowaniem. Lectio magistralis z okazji otrzymania doktoratu honoris causa nadanego przez Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie</i>	41
<i>Doktoraty honoris causa Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie</i>	79

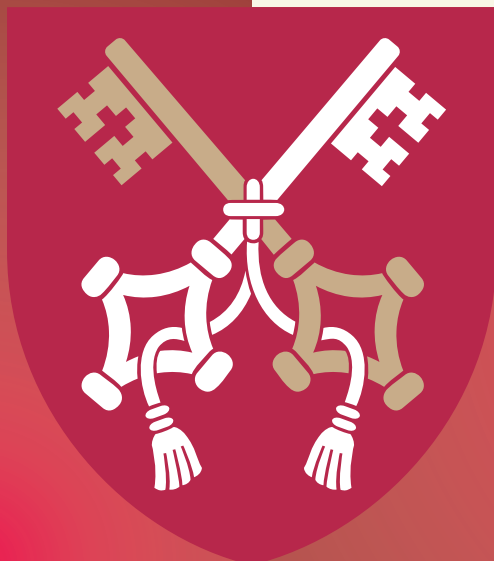
Redakcja
Monika Wiertek

Projekt typograficzny
Marta Jaszczuk

Projekt okładki
Monika Winiarska

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie
ul. Kanonicza 25, 31-002 Kraków
tel. 12 421 84 16, 12 421 68 48
www.upjp2.edu.pl

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II
w Krakowie

31-002 Kraków, ul. Kanonicza 25

tel. 12 421 84 16

www.upjp2.edu.pl